

Jānis
Hartmanis

LATVIEŠU STRĒLNIEKI NĀVES SALĀ

1916

JĀNIS HARTMANIS

LATVIEŠU STRĒLNIEKI NĀVES SALĀ 1916

Rīga – 2014. gads

Izdevējs – Ķekavas novada pašvaldība

Redaktors – Māris Deģis

Teksta redaktore – Dagmāra Villeruša, Marija Grigoroviča

Makets un vāks – Arnis Bērziņš, Marija Grigoroviča

Grāmatas izdošanu finansējusi Ķekavas novada pašvaldība

Druka – Apgāds Mantojums

ISBN978-9934-14-157-7

Grāmatas vāka noformēšanā izmantota 1917. gada Vācijas armijas karte (P14 Uxkul) un latviešu strēlnieku krūšu nozīme ar Latvijas Republikas armijas karavīra kokardi.

SATURS:

1. AUTORA PRIEKŠVārDS
2. NĀVES SALAS IZVEIDOŠANĀS 1915. GADA OKTOBRĪ UN PIRMĀS KAUJAS
3. LATVIEŠU STRĒLNIEKU IERAŠANĀS NĀVES SALĀ UN CĪŅAS 1916. GADA PAVASARĪ
4. VASARAS KAUJU LAIKS NĀVES SALĀ 1916. GADA JŪNIJĀ – AUGUSTĀ
5. VĀCU FOSGĒNA GĀZES UZBRUKUMS 1916. GADA SEPTEMBRĪ
6. LATVIEŠU STRĒLNIEKU IKDIENAS DZĪVES RUTĪNA NĀVES SALĀ
7. KAUJU NOSLĒGUMS NĀVES SALĀ UN NOCIETINĀJUMU ATSTĀŠANA 1917. GADA JŪLIJĀ
8. DAŽI SECINĀJUMI UN NĀVES SALAS KAUJU NOZĪME
9. PIEMIŅA UN NĀVES SALĀ KRITUŠO KARAVĪRU APBEDĪŠANAS VIETAS

AUTORA PRIEKŠVārds

Pirms gadsimta sākās Pirmais pasaules karš. Tas ir leģendāro latviešu strēlnieku laiks. Gadi steidzas ātri, un to neapturamā gaita lēnām izdzēš no tautas atmiņas svarīgus notikumus. Mūsu vidū vairs nav neviena latviešu strēlnieku vienību karavīra, viņi visi ir devušies aizsaules ceļos. Tomēr par viņiem runā paveiktie varonīgie darbi un strēlnieku devums Latvijas Republikas tapšanā. Sagaidot latviešu bataljonu izveides simtgadi, mums ir jāatdod šiem vīriem parāds, kurš ir krietni aizkavējies. Ir jāstāsta patiesi mūsdienu sabiedrībai, kas, kā un kāpēc notika daudzajos kauju laukos.

Vairāku mēnešu garumā mūsu strēlnieki varonīgi cīnījās Nāves salā. Līdzās leģendārajām Ziemassvētku kaujām Ikšķiles priekštilta nocietinājumu aizstāvēšana nenoliedzami ir ieguvusi nemirstošu tautas piemiņu. Nāves salas izvietojums Rīgas tuvumā mūsu likteņupes Daugavas kreisajā krastā vienmēr ir saistījis sabiedrības uzmanību. Mūsdienās Ikšķiles priekštilta nocietinājumi tiešām pārvērtušies par nelielu salu, jo pirms 40 gadiem hidroelektrostacijas izbūves rezultātā lielākā daļa no vēsturisko cīņu teritorijas tika applūdināta. Muzeja ēka nodega 1965. gadā un tagad pateicoties pašvaldības atbalstam, kā arī piedaloties vēstures entuziastiem, Nāves salas teritorija tiek labiekārtota.

Darbā plaši esmu izmantojis Krievijas Kara vēstures arhīva materiālus, ar kuriem pirms vairākiem gadiem Maskavā bija iespējams iepazīties. Par palīdzību šajā darbā vēlos pateikt īpašu paldies arhīva nodaļas vadītājam Valērijam Šabanovam. Motivāciju grāmatas tapšanā smēlos vairāku veco latviešu strēlnieku atmiņās, kuras Atmodas sākumā paspēju pierakstīt. Arī veco latviešu strēlnieku dēli, Jānis Bērziņš, Jānis Brasliņš un Gunārs Kušķis, mudināja mani ķerties klāt pie šī darba. Tas ir turpinājums 2012.gadā izdotajam manam pētījumam par latviešu bataljonu kauju 1916.gada martā pie Ķekavas. Grāmatā paralēli mūsu strēlnieku kaujām centos ieskicēt arī citu Krievijas armijas vienību darbību Nāves salā. Karavīru atmiņu fragmentos saglabāts oriģinālais izteiksmes veids. Notikumi līdz 1918. gadam datēti vecajā stilā.

Vēlos pateikties visiem, kas sniedza palīdzību grāmatas tapšanā. Paldies Ķekavas novada pašvaldībai par atbalstu vēsturiskās grāmatas izdošanā. Darbs veltīts vecajiem latviešu strēlniekiem un Nāves salas pieminekļa atklāšanas 90. jubilejai.

NĀVES SALAS IZVEIDOŠANĀS 1915. GADA OKTOBRĪ UN PIRMĀS KAUJAS

Pirmā pasaules kara sākuma posmā karojošo valstu miera laikā izstrādātie darbības plāni nerealizējās. Tā rezultātā Vācijai ilgstoši nācās cīnīties divās frontēs – Rietumu un Austrumu, kā arī ik pa brīdim palīdzēt saviem sabiedrotajiem. Francijas un Beļģijas kara laukos jau 1914. gada nogalē sākās ilgstošs pozīciju karš, kurš prasīja milzīgus cilvēku un materiālos resursus. Austrumu frontes ziemeļu un rietumu sektorā, kurš mūs interesē visvairāk, pārsvarā notika manevrējoša rakstura cīņas. Krievijas armija divas reizes veica apjomīgus iebrukumus Austrumprūsijā, kuros kaujās pret labi organizētajām pretinieka vienībām cieta smagus zaudējumus un atkāpās uz savas valsts teritoriju. Vācijas armijas vadība 1914./1915.gada ziemā veica ļoti rūpīgu situācijas analīzi, bija jāpieņem lēmums – kā karot tālāk? Bija acīmredzami skaidrs, ka Lielbritānijas spēcīgās flotes organizētās jūras blokādes rezultātā Vācijai karam divās frontēs resursu ilgam laikam nepietiks. Arī sabiedrotajām valstīm – Austroungārijai un Turcijai regulāri bija jāsniedz dažāda veida un rakstura palīdzība. Vācu karotāju pretinieks Austrumu frontē, neskatoties uz apjomīgo kopskaitu, salīdzinoši bija vājāks, kā Antantes cīnītāju pulki Rietumu frontē. Krievijas armijai pēc pirmā pusgada cīņām sāka katastrofāli trūkt ieroču un munīcijas, jo militārās operācijas tika plānotas tikai uz trim mēnešiem. Šo slepenībā turēto traģisko ziņu sabiedrotie saņēma ar krietnu nokavēšanos. Lai noorganizētu nepieciešamo kravu sūtījumus no Lielbritānijas un Francijas, vajadzēja ilgāku laika periodu. Otrs faktors, kuru detalizēti izvērtēja Vācijas armijas vadība, bija dažāda rakstura personāla problēmas Krievijas Impērijas karaspēkā. Ciešot vairākas smagas sakāves, tūkstošiem profesionālu virsnieku gāja bojā, krita gūstā vai arī kļuva par invalīdiem. Viņu vietā stājās zaļoksneji jaunieši bez pietiekošas militārās izglītības un pieredzes. Kareivju pamatmasu veidoja zemnieki ar izteikti patriarhālu domāšanas veidu, krietnai daļai no viņiem kara jēga un mērķis nebija skaidri. To pietiekoši nespēja izskaidrot arī šo kareivju tiešie komandieri, te nepietika tikai ar vispārīgām frāzēm. Karavīru morāli negatīvi ietekmēja arī sakāves un lielie zaudējumi abās neveiksmīgajās Austrumprūsijas operācijās. Ja runājam par cīņas garu, jāņem arī vērā faktors, ka krievu karavīriem pirmajos kara mēnešos Austrumu frontes ziemeļu sektorā nācās cīnīties teritorijā, kur dzīvoja vācieši, poļi, lietuvieši, ebreji u.c. tautības, kuri krieviski gandrīz nerunāja. Pamatā šie cilvēki bija naidīgi noskaņoti pret Krievijas armiju. Izvērtējot dažādus apstākļus un iespējamus risinājumus, Vācijas armijas vadība 1915.gada februārī pieņēma lēmumu sakaut Krieviju un piespiest viņu izstāties no kara. Tādējādi visus spēkus varētu koncentrēt Rietumu frontē pret Franciju, Lielbritāniju un Beļģiju. Plāna realizācijai lielāko Vācijas karaspēka daļu nācās pārsviet uz Austrumu fronti. Uzbrukums sākās 1915. gada aprīļa sākumā un noritēja iesākumā sekmīgi. Vadoties pēc izlūku sniegtās informācijas, ofensīva notika caur Lietuvas teritoriju uz Kurzemi. Šeit aizsardzības pozīcijās

bija izvietotas salīdzinoši nelielas Krievijas armijas vienības. Uzbrucēju pamatmasu veidoja kavalēristi, kuri ātri pārvietojās un elastīgi manevrēja. Jau 1915.gada 23. aprīlī pēc nelielas kaujas krita Liepāja; Ventspili un Jelgavu izdevās noturēt. Uzbrucēji apstājās pie Ventas, jo to galvenie spēki turpmāko divu mēnešu laikā iekaroja Poliju un Galīciju. Šajā periodā iniciatīvu pārņēma papildspēkus saņēmusī Krievijas armija, kuras kavalēristi 13.maijā padzina no Kuldīgas un Aizputes vācu vienības.

Otrs Vācijas Armijas uzbrukums sākās 1. jūlijā, kad tika forsēta Ventas upe un 19. jūlijā ieņemta Jelgava un Bauska. Ventspils un Tukums uzbrucēju rokās krita 5. jūlijā. Lielākā daļa Kurzemes iedzīvotāju pēc esošās valdības norādījumiem devās bēgļu gaitās, viņu pajūgi kopā ar atejošās Krievijas karaspēka vienībām pārplūdināja visus ceļus. Tikai neliela daļa kurzemnieku no Rīgas jūras līča piekrastes ar kuģiem pārbrauca uz Igauniju. Kopumā viss atkāpšanās process bija vāji organizēts. Dažādās slimības un pārtikas trūkums izraisīja daudzu mājdzīvnieku nāvi, kā rezultātā izplatījās epidēmijas. Uzbrucēju karaspēks lēnām puslokā tuvojās Rīgai, kur apstājās pie Olaines - tieši uz Kurzemes un Vidzemes guberņu robežas. Tomēr virzība no dienvidiem līdz Daugavai visā frontē mērķtiecīgi turpinājās un 31. augustā vācu karavīri gavilēja Jaunjelgavā, 10. oktobrī viņi jau soļoja Ilūkstes ielās. Oktobra sākumā Rīgas tuvumā pie Bērzsmentes un Daugmales uzbrucēji sāka nocietināt Daugavas kreisajā krastā. Kurzeme bija iekarota, tomēr uzbrukuma temps vācu ģenerāļus neapmierināja. Rīga noturējās un ap to puslokā tika veidoti nopietni aizsardzības nocietinājumi. Krievijas armija Latvijas teritorijā nebija sakauta, tā atkāpās no Polijas, Lietuvas, Kurzemes un turpināja sīkst pretoties. Rīgas priekštilta pozīciju aizstāvjiem tika atsūtīti papildspēki, frontē ieradās trīs pirmie latviešu strēlnieku bataljoni, ierakumos tika sūtīti kājniekotie kavalēristi. Speciāli Vidzemes guberņas galvaspilsētas aizsardzībai izveidoja 12.armiju. No vairākiem Krievijas jūras cietokšņiem tika nomontēti smagie lielgabali un tos novietoja aizsardzības pozīcijās pie Daugavas upes labajā krastā. Pie Siguldas dislocēja tolaik moderno bumbvedēju „Ilja Muromec” vienību, kura nekavējoties uzsāka uzlidojumus vācu ieņemtajām Kurzemes pilsētām. Lai spēcīgā ķeizara Vilhelma kara flote neieklātu Rīgas jūras līcī, Irbes jūras šaurumā izvietoja mīnu laukus un nogremdēja vairākus ar laukakmeņiem piekrautus tirdzniecības kuģus. Rīgas aizsardzībai noorganizētā kara kuģu vienība tika pastiprināta ar bruņu kuģi „Slava”. Disciplīnas nostiprināšanai vairākiem karavīriem, kuri centās ar ieročiem rokās padoties gūstā, vai arī izvairīties no kaujas, tūlīt izpildīja nāves sodus. Jāatzīmē, ka arī citos lielās Austrumu frontes sektoros Vācijas armijas ģenerāļu izstrādātais 1915.gada Krievijas sakaušanas plāns netika realizēts. Kā viens no galvenajiem iemesliem jāmin ķeizara Vilhelma karaspēka pagurums un pietiekoša skaita vienību trūkums. Latvijas teritorijā gar Daugavas krastiem iesākās trīs gadu ilgs pozīciju karš.

Nāves salas placdarms, oficiālajos Krievijas armijas dokumentos saukts par Ikšķiles priekštilta nocietinājumiem, kopējā Rīgas aizsardzības sistēmā bija viens no svarīgākajiem elementiem. Placdarma izveide jau pašā sākumā tika cieši saistīta ar 1915.gada pavasarī krievu sapieru izbūvēto koka pontona tiltu no Ikšķiles karaspēka nometnes izvietojuma uz Daugmales pagasta Līves muižas teritoriju. Tilts bija paredzēts Krievijas armijas vienību

pārvietošanai pār Daugavu Lietuvas virzienā, tātad uzbrukuma operācijām. Aizsardzībai tas bija maz piemērots, jo iespējamais uzbrucējs, pienākot pie Daugavas no Ogres puses, varēja to labi novērot un apšaudīt. Pirmie Nāves salas aizstāvji bija Apvienotā Možaiskas kājnieku pulka karavīri, komandieris pulkvedis barons Hellens. Vienība tika izveidota lielās atkāpšanās laikā no sakautās 36.kājnieku divīzijas trīs pulkiem. Viņus ar uguni atbalstīja 20 lielgabali, kuri pamatā bija izvietoti vienā līnijā pret Daugavu uz patreizējās Ikšķiles pilsētas pauguriem. Vēlāk artilēristi iekārtoja pozīcijas vairāk uz ziemeļiem, aiz dzelzceļa līnijas Rīga - Daugavpils. Pirmās cīņas sākās 6.oktobrī, pamatā tās bija izlūku sadursmes un savstarpējas artilērijas apšaudes. Tobrīd Nāves salas placdarms tika veidots ģeometriskā puslokā ap Daugavas koka tilta galu. Salīdzinoši ar tālāko notikumu gaitu, šī aizsardzības teritorija bija neliela. Ierakumos atradās tikai ap 400 karavīru, upes labajā krastā izvietojās spēcīgas rezerves. Arī pie Nāves salas kreisā flanga esošajā Mācītāja salā nocietinājās krievu karavīri. Tuvākās Krievijas karaspēka vienības Daugavas kreisajā krastā atradās 7 kilometru attālumā Rīgas virzienā pie Bērzmentes. Uzbrucējus šāda situācija neapmierināja. Vācieši nolēma Nāves salas nelielo placdarmu iznīcināt jau tā izveides sākuma etapā, lai pēc tam pa Daugavas brasliem ieņemtu Ikšķilei forsēt upi un apdraudēt Rīgu no austrumiem. Arī ģenerālis Kondratovičs, kurš bija atbildīgs par šī sektora aizsardzību, veica attiecīgos secinājumus. Pie Nāves salas tika sakopotas visas pieejamās rezerves. Pēc attiecīgās sagatavošanās un izlūkošanas vācu ofensīva sākās 10. oktobra vakarā, kauja turpinājās kopumā astoņas stundas. Nāves salas aizstāvji atsita četrus uzbrukumus, kuros piedalījās karavīri no četriem dažādiem vācu kājnieku pulkiem. Teicami noorganizētā aizsardzība uzvarēja, efektīvi darbojās artilērija, pēc nepieciešamības ieradās rezerves vienības. Kaujas gaitā 49.Sibīrijas strēlnieku pulks uz Nāves salu atsūtīja trīs ložmetējus, bez tam krievu ložmetējnieki no Daugavas labā krasta apšaudīja uzbrucēju flangus. Možaiskas pulkā īpaši varonīgi šajā nakts kaujā cīnījās kapteinis Mjakenko, podporučiki Beloborodskis, Grečs un Tuharelli, prapoščiki Spaskis, Danskis, Šarovars, Medvedjevs un Šumilovs. Šajā smagajā nakts kaujā krita 15 Nāves salas aizstāvji, 47 tika ievainoti. Uzbrucēju zaudējumi precīzi nav zināmi, spriežot pēc sagrābto gūstekņu liecībām, tie bija ievērojami.

Nāves salas 10. un 11.oktobra nakts kaujai bija svarīga nozīme – vācieši vairāk šādus apjomīgus uzbrukumus 1915. gadā neveica, viņi sāka ierakties un veidot pastāvīgas pozīcijas apmēram kilometra attālumā no krievu ierakumiem. Uzbrucēji mainīja savu darbības taktiku, viņi uzsāka regulāru priekštilta nocietinājumu apšaudi ar lielgabaliem. Par īpašu mērķi kļuva kājnieku koka tilts un dzelzceļa līnija Daugavas labajā krastā. Šādi vācu virsnieki cerēja iedragāt Nāves salas aizstāvju cīņas garu. Tomēr vilcienu satiksmi, kuru veica tikai naktī, neizdevās pārtraukt. Diemžēl 17.oktobrī tilts tika sašauts. Nekavējoties nedaudz tālāk virzienā uz Rīgas pusi dažu dienu laikā tika uzcelts jauns koka tilts, kuru jau vācieši no sava krasta pozīcijām nevarēja novērot. Ikdienu placdarma aizsardzībai garnizons tika palielināts līdz 800 karavīriem, katru nakti Nāves salā strādāja sapieru komandas. Tika veidoti jauni ierakumi, novērošanas punkti, satiksmes ejas, zemnīcas, dažādi dzeloņdrāšu aizžogojumi, kurus novietoja arī upē esošo braslu vietās. Šie brasli bija īpaši bīstami nakts stundās, jo, brienot pa Daugavas ūdeni, varēja uzbrukt nocietinājumu aizstāvjiem no aizmugures. Tika atgādātas

četras liellaivas, kura katra varēja pārvadāt 80 cilvēkus. Pirmo Nāves salas karotāju rindās bija arī latvieši un Latvijā dzimušie karavīri. Matīss Minke par varonību oktobra nakts kaujā tika apbalvots ar 4.šķiras Sv. Jura krustu. Bez tam Možaiskas pulka rindās tolaik cīnījās arī Arvīds Poga, pirmā brīvprātīgā latviešu strēlnieka Roberta Pogas vecākais brālis. Abi minētie karavīri bija ierindnieki, Matīss Minke pēc apbalvojuma saņemšanas tika paaugstināts par jefreitoru. Arvīds Poga vēlāk pārgāja uz 1.Daugavgrīvas latviešu strēlnieku bataljonu. Možaiskas pulkā no paša kara sākuma cīnījās arī Pēteris Krasikovs, kurš dzimis Rīgā un bija krievs. Par varonību kaujās 1920.gada janvārī Latgalē Latvijas Republikas armijas 13.Tukuma kājnieku pulka sastāvā pret Padomju Krievijas Sarkano armiju viņš tika apbalvots ar 3.šķiras Lāčplēša Kara ordeni. Možaiskas pulkā 1915. gada oktobrī Nāves salā bija arī kareivis Jānis Apinis, kurš vēlāk pārgāja uz 6. Tukuma latviešu strēlnieku bataljonu.

Brāļi POGAS.

*No kreisās: Arvīds - viens no pirmajiem Nāves salas aizstāvjiem 1915. gadā,
Jānis un Roberts - pirmais Latviešu strēlnieks. (Latvijas Kara muzeja fonds)*

Nenoliedzami, pārlasot šīs rindas, rodas jautājums – kāpēc tomēr pirmie Nāves salas aizstāvji spēja noturēties. Acīmredzami te būtu jāmin divas lietas: kā pirmā ir Možaiskas pulka karavīru varonība - viņi spēja atrast sevī spēku pēc ilgajiem atkāpšanās mēnešiem apstāties un cīnīties. Otrs faktors ir nepietiekošais munīcijas daudzums vācu lielgabaliem. Artilērijas

granātu piegāde no Vācijas uz pozīcijām tobrīd bija liela problēma. Polijas un Lietuvas dzelzceļi Krievijas armijas atkāpšanās laikā tika nopostīti, jūrā pie Kurzemes ostām saimniekoja Lielbritānijas kara flotes zemūdenes. Kā rezultātā munīcijas pievedumu apjoms ar automašīnām un velturēm nebija pietiekošs lielām uzbrukuma operācijām. Jāatzīmē, ka tieši Pirmā pasaules kara laikā tapa hrestomātiskā frāze: „Artilērija ir kara Dievs!” Arī cīņās par Nāves salu abu karojošo armiju lielgabaliem bija milzīga nozīme.

Aizsargāties lielākā teritorijā ir drošāk un efektīvāk, bez tam šādā placdarmā var koncentrēt spēkus pēkšņam uzbrukumam. Tāpēc naktī uz 26.oktobri Krievijas karaspēka vienības no Nāves salas pārgāja triecienā, kurš pēc vairāku stundu kaujas bija pietiekoši sekmīgs. Krievu karavīri placdarma centrālajā daļā ieņēma izvirzītas pozīcijas pie Bunču māju drupām un Dāvju viensētas, tādējādi kopumā ievērojami palielinot Nāves salas teritoriju. Tikai viens Možaiskas pulks šajā kaujā zaudēja 35 kritušos, kopējais ievainoto skaits visās uzbrucēju vienībās sniedzās pāri 200 cilvēkiem. Vācu artilērija sabojāja gan jauno, gan veco tiltu, kurš uz šo brīdi bija atjaunots. Ievainotos uz Daugavas labo krastu liellaivās nakts laikā pārveda 10. Pontonu bataljona karavīri. Jāpiebilst, ka jau 28.oktobrī jaunais tilts bija pilnīgā kārtībā, vecais tilts gan pārstāja funkcionēt. Tādējādi izveidojās Nāves salas placdarma pamatteritorija uz Daugavas kreisā krasta pussalas. Šie nocietinājumi 1916.gadā jau bija 1,5 kilometra platumā un 3 kilometru garumā. Tuvākās Krievijas karaspēka pozīcijas upes kreisajā krastā Rīgas virzienā bija 7 kilometru attālumā pie Bēržmentes, savukārt Daugavpils virzienā – Jēkabpils placdarms. Priekštilta nocietinājumus iepretim Lielvārdei krievu karavīri nespēja noturēt. Nāves sala līdz ar to kļuva par taktiski svarīgu teritoriju pretinieka ieņemtajā Daugavas kreisajā krastā. Noslēdzoties 1915.gada cīņām starp abām karojošajām pusēm, palika pietiekoši plata neitrālā joslā, vācieši nocietinājās puslokā reljefa paaugstinājumos pret Nāves salu ar galveno pozīciju Tiltakītos. Šiem darbiem tika izmantoti arī īpaši betona bloki. Nāves salas aizstāvji bija spiesti veidot ierakumus un zemnīcas zemākās vietās, kuras dienas laikā pretinieks labi varēja novērot. Nākamajā gadā neitrālā teritorija kļuva šaurāka, jo placdarma karavīri, naktīs cītīgi strādājot ar lāpstām, lēnām pietuvojās vācu pozīcijām.

Iestājoties ziemai, apjomīgāki Nāves salas nocietināšanas darbi apstājās, jo sasala zeme un Daugava. Īpaši bīstama bija upes aizsalšana, jo pa ledu varēja naktī apiet no abiem flangiem placdarma aizstāvju ierakumus un pēkšņi uzbrukt no aizmugures. Tāpēc no Kronštates ieradās Baltijas kara flotes Mīnu bataljona 1. rota un 1916. gada naktī uz 19. janvāri Daugavā pie Ikšķiles veica nepieciešamos mīnēšanu. Āliņģu ciršanu ledū nevarēja veikt pilnīgā klusumā, vācieši ik pa brīdim atklāja uguni un matroži cieta zaudējumus. Tomēr darbs tika paveikts, un zemledus spridzekļi kopā ar simtiem uz ledus izliktiem dzeloņdrāšu āžiem nodrošināja Nāves salas aizstāvjus no negaidītiem nakts pārsteigumiem. Ziemas sākumā arī notika vienību nomaiņa; priekštilta nocietinājumus turpmāk līdz 1916.gada pavasarim uzsāka aizsargāt 3.Sibīrijas strēlnieku divīzijas 9., 10., 11. un 12.pulks. Minētās vienības Latvijā ieradās oktobra vidū ar uzdevumu stiprināt Rīgas frontes aizsardzību. Šāda izvēle nebija nejauša, jo pie aukstuma un sniega pieradušie sibīrieši ziemā bija labi cīnītāji.

Janis DĒMPE.

*1915. gadā pirms dienesta 2. Rīgas Latviešu strēlnieku bataljonā
(Jūlija Hartmaņa arhīvs)*

Kopumā ziemas periods Nāves salā un tuvākajā apkārtnē pagāja bez lielākām kaujām, vācieši pa ledu nedomāja uzbrukt. Fronte šeit atdzīvojās tikai 1916. gada 8. martā, kad sibīrieši ar demonstratīvu uzbrukumu atbalstīja 12. armijas vienību ofensīvu pie Ķekavas. Minētā aktivitāte bija nesekmīga, Nāves salas starplaukā palika guļot vairāki krituši sibīriešu karotāji. Abas karojošās puses turpmāk galveno uzmanību pievērsa pozīciju, transporta komunikāciju izbūvei, kā arī uzlabošanai. Ceļu jomā krietni vairāk darba bija Vācijas armijas karavīriem, jo pie Nāves salas pieguļošās teritorijas lielāko daļu aizņēma priežu mežs. Lai veiktu apgādi no dzelzceļa līnijas Jelgava – Jēkabpils, nācās izbūvēt vairākus pilnīgi jaunus ceļus, kā arī noliktavu, darbnīcu un pieturas vietu sistēmu. Tika uzsākta arī šaursliežu dzelzceļa līnijas izbūve līdz Mercendarbei, no kuras līdz Nāves salai bija 6 kilometri. Visos minētajos darbos vācieši plaši izmantoja daudzo kara gūstekņu darbu, Latvijas meži tika izcirsti ievērojamos apmēros. Krievijas 12. armijas vadība galveno uzmanību pievērsa transporta artērijas Ikšķiles dzelzceļa stacija - Ropažu dzelzceļa stacija izbūvei, jo naktī pa līniju Rīga–Ogre braucošie

vilciena sastāvi tika apšaudīti no pretējā upes krasta. Vajadzības Nāves salas aizstāvjiem pēc dažādiem materiāliem bija ļoti daudz – munīcija, pārtika, dažādi kokmateriāli no Rīgas ostas nocietinājumu izbūvei, dzeloņdrātis utt. Jāņem vērā, ka ikdienā priekštilta nocietinājumos šajā periodā jau atradās 2000 karavīru. Pavasara sākumā ledus Daugavā izgāja 1916. gada 22. un 23.martā. Līdz ar to arī gāja bojā Nāves salas koka tilts, kura fragmenti aizpeldēja uz Rīgu. Tāpēc līdz 20. jūnijam satiksmi pār Daugavu nodrošināja mazā Nāves salas flotile – kuteri un dažāda izmēra laivas. Ledus gabali aiznesa arī sakaru kabeļus, ar kuru palīdzību nocietinājumu komandants varēja izsaukt artilērijas atbalsta uguni. Sakarnieki pēc zināma brīža šo nepilnību novērsa. Tuvojās brīdis, kad sibīriešiem vajadzēja doties uz citu frontes sektoru un Nāves salā bija jāierodas latviešu strēlniekiem, kā arī krievu kājnieku vienību karavīriem.

AVOTI:

- Latvijas Valsts vēstures arhīvs: 5434. f., 1. apr., 698.l., 828.l.;
- Krievijas Valsts Kara vēstures arhīvs: 2755.f., 1. apr., 20.l., 3. lpp.; 2755.f., 1. apr., 242.l., 155. lpp.; 2755.f., 1. apr., 248.l.; 2755.f., 1. apr., 257.l.; 16196.f., 1. apr., 283.l., 282.-302. lpp.;
- Krievijas 12. armijas 1915. gada pavēle Nr. 119; 1916. gada 5. marta pavēle Nr. 275; 1917. gada 24. aprīļa pavēle Nr. 410 (Krievijas Valsts Kara vēstures arhīva fonds);
- *"Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri"*. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1995., 259. lpp.;
- Bērziņš V. *"Latvija Pirmā pasaules kara laikā"*. Rīga: Zinātne, 1987., 78., 84.-89., 112.-115. lpp.;
- Zabecki D.T. *"SteelWind"*. London: Praeger Paperback, 1994, 1.-8. lpp.;
- *"Latviešu Strēlnieki"*. Rīga: 1936, Nr. 7, 722.-723. lpp.; 1937, Nr. 18, lpp. 1777.-1808.;
- *"Jaunākās Ziņas"*. 1915, Nr. 306.;
- *"Latviešu Strēlnieki"*. Rīga I daļa, (1929) 26.-30., 126.-127. lpp.

LATVIEŠU STRĒLNIEKU IERAŠANĀS NĀVES SALĀ UN CĪŅAS 1916. GADA PAVASARĪ

Nedēļu pēc ledus iziešanas Daugavā Nāves salas placdarmā notika visu vienību nomaiņa. To veica tāpēc, ka Krievijas 12. armijas vadība ziemas nogalē analizēja situāciju un secināja, ka turpmākajos 1916.gada mēnešos Ikšķiles priekštilta nocietinājumi būs viens no bīstamākajiem iecirkņiem visā Rīgas frontē. Tika nolemts šo garnizonu pastiprināt, kā arī veikt placdarma nopietnu nocietināšanu, izveidojot aizsardzības pozīcijas vairākās līnijās. Tika ieplānots to darīt ar aprēķinu, lai uzbrūkot Nāves salas centrālajai daļā vācu karavīri nekavējoties nonāktu apšaudē no priekšas un no abiem sāniem. Ielauzties placdarmā gar Daugavas krastiem, jeb no abiem flangiem, būtu ļoti apgrūtināši. Uzbrucēji tiktu apšaudīti no upes labā krasta, šādā darbības variantā iztrūktu pārsteiguma efekts.

*2. Rīgas Latviešu strēlnieku bataljona brīvprātīgie.
1915. gada, augusts. (Latvijas Kara muzeja fonds)*

*Arnolds ANDERSONS.
1915. gadā, pirms dienesta 2. Rīgas Latviešu strēlnieku bataljonā.
(Jhūa Hartmaņa arhīvs)*

Turpmākie notikumi Nāves salā pierādīja šādu apsvērumu loģiku un pamatotību. Tika pastiprināta placdarmu atbalstošā artilērijas grupa, kura pamatā izvietojās pie Kaparāmura ezera. No Rīgas ostas nolēma pa dzelzceļu atvest vairākus kuterus un tādējādi pastiprināt mazo Nāves salas flotili. Bez tam 1916.gadā bija jāpabeidz zirgu vilkmes dzelzceļa būve līnijā Ikšķiles dzelzceļa stacija – Ropažu dzelzceļa stacija, kā arī jāizveido attiecīgo pievedceļu tīkls. Tomēr galvenais bija lēmums par karavīriem, kurus sūtīt uz šo Rīgas frontes iecirkni. Uz „elli”, kā Nāves salu tolaik dēvēja sibīrieši. Izvēle krita uz latviešu strēlniekiem, kuri jau piecus mēnešus varonīgi cīnījās Rīgas frontē. Mūsu bataljoni, zināmā mērā pateicoties daudzajām pozitīvajām publikācijām Krievijas žurnālos un laikrakstos, tobrīd bija ļoti populāri. Saprotams, ka krievu ģenerāļus interesēja šo vienību reālās cīņas spējas un karavīru morāle. Jāpiebilst, ka 1916.gada marta nogalē astoņu latviešu strēlnieku bataljonu praktiskā kauju pieredze bija ļoti atšķirīga. Tas notika tāpēc, ka vienības dibināja pakāpeniski no 1915.gada augusta līdz novembrim. Līdz ar to vislabāk sagatavoti Nāves salas aizsardzībai uz šo brīdi bija trīs pirmie latviešu bataljoni – 1.Daugavgrīvas, 2.Rīgas un 3.Kurzemes. Tika nolemts sūtīt uz šo placdarmu Daugavas kreisajā

krastā divas pēdējās minētās vienības, jo 1.Daugavgrīvas bataljons 8.marta Ķekavas kaujā bija cietis smagus zaudējumus un pilnībā nebija atguvis savas kaujas spējas. Kā pirmais uz Nāves salu devās 3.Kurzemes latviešu strēlnieku bataljons, kurš iepriekš 1915. gada 22.oktobrī pie Lielupes bija varonīgi cīnījies Pavasara muižas kaujā, pēc tam Ķekavas tuvumā izlūkojis un pēdējās nedēļās atradies aizsardzības pozīcijās starp Ogrī un Ķegumu Daugavas labajā krastā. Viņu nomainīt pēc trīs nedēļām sāka gatavoties 2.Rīgas latviešu strēlnieku bataljons, kuram pēc 8.marta Ķekavas kaujas vajadzēja papildināt zaudēto karavīru rindas. Iepriekš minētā vienība bija sekmīgi 1915. gada oktobrī piedalījusies Ķemeru atbrīvošanā un pēc tam izlūkojusi dažādos Rīgas frontes iecirkņos.

*2. Rīgas Latviešu strēlnieku bataljona strēlnieks Arnolds ANDERSONS,
atvaļinājuma laikā. 1916. gada vasarā pie vecākiem Ikšķuiles pagasta Priekšskolnieks.
(Jūlija Hartmaņa arhīvs)*

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona sakarnieki ar komandieri Jhni Kalniņu (stāv centrā).
1916. gada, martā, (R. "dofa" Klinsona foto albums)*

Daugmales pagasta Nāves salas teritorija tolaik ietilpa Kurzemes guberņas teritorijā, tāpēc mums uzreiz asociatīvi viss tā kā būtu skaidrs – kurzemnieki devās cīnīties par savu zemi. Tomēr pārskatot 3.Kurzemes bataljona karavīru nokomplektējumu uz šo brīdi, redzam, ka vienību sastāda pamatā trīs galvenās cilvēku grupas -kurzemnieki, vidzemnieki, rīdzinieki, kā arī vairāki desmiti puisi no Latgales. Lielākā daļa šo karavīru bija brīvprātīgie, kuri pieteicās stāties latviešu strēlniekos Rīgā 1915.gada augusta sākumā. Līdzīga situācija bija arī 2.Rīgas latviešu strēlnieku bataljonā. Protams, ka zināms simbolisms starp minēto vienību nosaukumiem un cīņām Nāves salā pie Rīgas Daugavas krastā pastāvēja un tas tikai stiprināja latviešu karavīru morāli.

Daudzās kaujās norūdītais 3.Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona komandieris apakšpulkvedis Jānis Kalniņš ļoti labi saprata, kas tuvākajās trīs nedēļās būtu sagaidāms. Vienībām ierodoties Tīnūžu muižā trīs dienas pirms pārcelšanās uz Nāves salu, viņš nosūtīja uz priekštilta nocietinājumiem virsnieku grupu, kurai bija jāveic detalizēta esošās situācijas izlūkošana.

Tās sastāvā bija arī praporščiks Heinrihs Jurevičs, kura pieraksti par šo pirmo iepazīšanos ar Nāves salu ir saglabājušies līdz mūsdienām: „Kad patruļa nonāca pie pārceltuves, Daugavas labajā krastā tā atrada priekšā primitīvi ierīkottus steķus un liellaivas; ar pēdējām pāri Daugavai braukāja krievu sapieri. Pārceltuve visu laiku atradās vācu šrapneļu ugunī. Vācieši, kaut arī pārceltuvi krēslā nevarēja redzēt, tomēr zināja, ka naktī notiek materiālu, munīcijas un kareivju pārcelšana, un tamdēļ arī to apšaudīja. Šrapneļi sprāga samērā augstu gaisā un nekādu jūtamu postu nespēja nodarīt. Tikai pa retam sacēla nelielu uztraukumu vezumniekos un zirgos, kuri pie pārceltuves bija pieveduši pārtiku un materiālus un krāva tos liellaivās.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona virsnieks Heinrihs JUREVIČS (centra).
Pirmais Pasaules karš, Rīgas fronte. (Latvijas Kara muzeja fonds)*

Patruļa, pārcēlusies pār Daugavu, ieradās pie Nāves salas komandanta, kāda krievu pulkveža, un stādījās tam priekšā, paskaidrojot savu uzdevumu. Pulkvedis, viens no 3.Sibīrijas strēlnieku divīzijas pulka komandieriem, bija ļoti priecīgs un izteicās, ka sen jau bijis laiks viņus nomainīt, jo viņa pulka karavīri esot ļoti noguruši, visu laiku atrazdamies klajā laukā stiprā vācu artilērijas un šauteņu ugunī. Tā kā ierakumi esot izrakti akmeņainā zemē, tikai šaušanai no ceļa, un patvertnes neesot bijis iespējams ierīkot materiālu trūkuma dēļ, jo materiālus piegādāt liellaivās pāri Daugavai ledus iešanas laikā neesot bijis iespējams, tad arī zaudējumi bijuši paprāvi. Iesaucis pie sevis komandpunktā kādu jaunāku virsnieku, pavēlēja viņam mūs pacienāt ar tēju un pēc tam novest uz priekšējām pozīcijām un iepazīstināt ar tām. Atvadoties deva mums sīkus norādījumus, kur un kā katrā vietā iet un izturēties, jo vācieši stipri apšaudot nocietinājuma labo sektoru.

Kad izgājām no komandanta mājokļa, mūsu pavadoņs uzaicināja mūs pie sevis, turpat Līves muižas dārza kraujas pakājē patvertnē, uz tēju. No tās gan laipni atteicāmies, jo ātrāki gribējām nokļūt pozīcijās, iepazīties ar tām un atgriezties bataljona novietojumā kamēr vēl tumšs un liekas vieglāki tikt pāri Daugavai.

Izstiepušies virknē aiz pavadoņa, devāmies pa Daugavas krastu uz pozīcijām. Pats krasts gar ūdeni bija pēc ledus iešanas vēl staigns, un mums nācās iet gar krasta augšējo malu atklāti. Lodes kā bites visu laiku svilpoja gar ausīm, un bieži vien nācās nogulties, kamēr uguns drusku aprimst. Augstākās vietās iešanai varēja izmantot arī satiksmes ejas, bet zemās vietās tās bija pilnas ūdens.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona khjnieku izl"ku komandas karavīri Nīves salā.
1916. gada, aprīlī (R"dolfa Klinsona foto albums)*

Nonākot priekšējos ierakumos un iepazīstoties ar tiem, atklājās maz iepriecinoša aina. Ierakumi labajā spārnā pie luterāņu kapsētas gan bija izrakti pilna profila, bet vietām neapšūti un iebrukusi. Patvertņu bija pavisam maz un tās pašas sakrautas no ģipšakmena, kuru varēja dabūt vecās ģipšakmena lauztuvēs. Tā ka vācieši pozīcijas apšaudīja ar vidējiem mīnmetējiem, tad pie katra sprādziena patvertnes draudēja sagrūt. Satiksmes eju bija ļoti maz un tās pašas sekas. Vietām trūka arī stiepuļžogu, sevišķi pretī žīdu kapsētai, kur abu pretinieku ierakumi bija viens otram atstatumā uz pāris simts metriem.

Pozīcijām arī trūka dziļuma, un bija tikai viena ierakumu līnija. Ja vāciem izdotos to pārraut, tad atlikās tikai krist, vai mesties Daugavā. Pretošanās pozīcijas dziļumā bija izslēgta. Kad apvaicājamies krievu pulka rotu komandieriem, kāpēc tie nav stāvēšanas laikā izbūvējuši pilnīgākus ierakumus, viņi paskaidroja, ka tie visu laiku centušies vākus atspiest no Daugavas tālāk un ieņemt pretī esošos augstumus, lai tur ierīkotu izdevīgākas pozīcijas. Bet uzbrukumi neesot izdevušies un, ciešot lielus zaudējumus, viņi esot bijuši spiesti palikt uz vietas un ierakties. Labi vēl, ka paspējuši noturēties Daugavas kreisajā krastā. Ieteica mums pie pirmās izdevības novākt viņu kritušo kareivju liķus. To esot vēl daudz palicis ierakumu priekšā; iestājoties siltākam laikam, viņi padarīšot uzturēšanos ierakumos neciešamu. Apsolījamies to nokārtot.

Daudz labāk stāvoklis bija kreisajā spārnā iepretim Tiltāķikutu un Mežabrenču mājām, pa kreisi no Līves muižas – Tiltāķikutu ceļa.

Šeit vāci bija no krievu pozīcijām tālu, vietām līdz kilometram, un pozīcijas būvi netraucēja, tamdēļ arī ierakumi šeit bija pilna profila, apšūti dēļiem vai apaļiem kokiem. Bija ierīkotas arī pieklājīgas patvertnes un uzcelti sapieru tipa stiepuļu žogi, vietām pat 2 rindās. Šo

iecirkti vācu artilērija reti traucēja, un tamdēļ šeit parasti 120.kājnieku divīzija novietoja savas vājākās pulku vienības, kurās ietilpa vecāko gadu gājumu kareivji.

Pēc iepazīšanās ar pozīcijām atvadījāmies no 12.Sibīrijas strēlnieku pulka rotu komandieriem un devāmies uz pārceltuvi. Varēja redzēt, ka krievi mūs gaida ar nepacietību, lai tikai ātrāk tiktu no salas projām, vai, kā viņi paši izteicās, no „elles”. Apsolījāmies nākošo nakti tos nomainīt. Nonākot pie pārceltuves notvērām vēl liellaivu, kura pašlaik taisījās celties pāri. Tanī gulēja kādi 4 – 5 ievainotie un 2 beigti kareivji. Izrādījās, ka vācu šāviņi bija ķēruši kādu strādnieku kareivju drupu pie luterāņu kapsētas un nodarījuši zaudējumus. Pat ievainotie bija priecīgi, ka reiz dabūšot atpūsties”.

Saņemot minētās virsnieku grupas ziņojumu, bataljona komandieris apakšpulkvedis Jānis Kalniņš deva pavēli sagatavoties pārcelties uz Nāves salu 1.aprīļa vēlā vakarā. Iepriekšējā dienā vienība Ikšķiles pagasta Kaparāmura pusmuižā nostājās svinīgā ierindā, un vairāki karavīri par parādīto varonību kaujā pie Pavasara muižas pērnā gada 22.oktobrī saņēma Sv. Jura krustus un medaļas. Ceremonija noslēdzās ar bataljona kopējo parādi.

Tumsas aizsegā naktī uz 2.aprīli 3.Kurzemes bataljona pārcelšanās liellaivās uz Nāves salu notika organizēti un bez zaudējumiem, jo vācu artilērija šāva pa kreisi no pārceltuves vietas.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona un 12. Sibīrijas strēlnieku pulka vadība vienību nomaiņas laikā.
1916. gada, 1. aprīlī (Latvijas Kara muzeja fonds)*

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona vadība pie Nāves salas pārceltnes.
1916. gada, aprīlī (Rūdolfa Klinsona foto albums)*

Kopumā placdarmā ieradās ap 1200 virsnieku, apakšvirsnieku un strēlnieku. Latviešu karavīri Nāves salas labajā kaujas sektorā nomainīja 12. Sibīrijas strēlnieku pulka bataljonu. Placdarma kreisajā flangā ierakumus ieņēma 480. Daņilovas kājnieku pulka bataljons. Latviešu strēlnieki savus karavīrus izvietoja šādā kārtībā:

- 1) Labajā kaujas iecirknī no Daugavas krasta līdz ebreju kapsētai – 1. rota ar diviem Maksima sistēmas ložmetējiem, komandieris praporščiks Juris Siliņš,
- 2) Vidējā kaujas iecirknī no ebreju kapsētas līdz lielajai akmeņu lauztuvei – 2. rota ar diviem Maksima sistēmas ložmetējiem, diviem bumbmetējiem, komandieris poručiks Rūdolfs Klinsons,
- 3) Kreisajā kaujas iecirknī no lielās akmeņu lauztuves līdz Līves muižas – Tiltāķikutu ceļam – 3. rota ar trim Madsena sistēmas rokas ložmetējiem, komandieris poručiks Jēkabs Elsis,
- 4) Bataljona rezerve – 500 m aiz 2. rotas pozīcijām izvietojās 4. rota, zemnīcās Līves muižas dārzā – kājnieku izlūku komanda.

Jāpiebilst, ka bataljona pozīcijās tika izvietoti arī divi Amerikas Savienotajās Valstīs ražotie Kolta sistēmas ložmetēji ar 480. Daņilovas kājnieku pulka karavīru apkalpēm.

2. Rīgas Latviešu strēlnieku bataljona jelšeitors pie Maksima sistēmas ložmetēja.

Rīgas fronte. 1916. gads. (Latvijas Kara muzeja fonds)

Augstajā upes krastā pie Līves muižas zemnīcās savu nelielo štābu izvērta apakšpulkvedis Jānis Kalniņš, kurš vienlaicīgi tika nozīmēts arī par Ikšķiles priekštilta nocietinājumu komandantu. Netālu izvietojās bataljona sakaru komanda. Daugavas labajā krastā 5 kilometrus no Nāves salas pie Pelšu viensētas iekārtojās bataljona mācību komanda, saimniecības daļa ar vezumniekiem un jātnieku izlūku spridzinātāju komanda. Visa placdarma rezervē pie Līves muižas novietoja 480. Daņilovas kājnieku pulka bataljonu. Tātad kopā Nāves salas aizstāvju skaits 1916. gada aprīlī pieauga līdz 3000 karavīriem.

Latviešu strēlnieki tūlīt ķērās pie galvenā uzdevuma – padziļināja seklos ierakumus līdz pilnam cilvēka augumam, kā arī nostiprināja ar kokmateriāliem iebrikušo tranšeju sienas. Bija jāuzlabo vairāki uz priekšu izvirzītie posteņi, daži bija jāuzbūvē no jauna. Nācās lietot laužņus un kapļus, jo daudzviet zeme bija akmeņaina. Placdarma aizmugurē sagatavoja dzeloņdrāšu āžus, kurus naktī iznesa vai arī ar kārtīm izstūma mūsu ierakumu priekšā. Visus nepieciešamos materiālus un darba rīkus nācās pienest naktī zem uguns no pārceltuves vietas. Minētie darbi tika veikti tumsā, jo dienā vācieši katru kustību apšaudīja ar lielgabaliem un mīnmetējiem.

Latviešu karavīri cieta pirmos zaudējumus, kā pirmie pie Bunču viensētas 2.aprīlī krita kājnieku izlūku komandas jefreitors Eduards Kerno un 2.rotas strēlnieks Kristaps Freimanis. Skopajās ziņās no bataljona pavēlēm varam izlasīt, ka šajā naktī pie Bunčiem 2.rotas sanitāri Alfrēds Hermanis un Jānis Eglītis zem vācu ložmetēju un šauteņu uguns iznesa uz aizmuguri smagi ievainotu strēlnieku. Nākošajā naktī 2.rotas jaunākais apakšvirsnieks Jānis Bergmanis minētās viensētas tuvumā vadīja jauna posteņa celtniecību 200 metru attālumā no vācu pozīcijām, tika smagi ievainots krūtīs un rokā, bet palika ierindā un uzdevumu izpildīja. Aprīļa pirmajās dienās mūsu karavīri detalizēti izpētīja visu Nāves salas placdarmu. Par to ar mums dalās savās atmiņās virsnieks Heinrihs Jurevičs: „Iepazīstoties dienas laikā ar nāves salu un tās pozīcijām, aina izrādījās vēl bēdīgāka. Pašā labajā spārnā, starp Daugavu un luterāņu baznīcu, bija samērā līdzens tīrums, šāviņu bedrēm izrobots. Pāri tam stiepās neapšūti ierakumi šaušanai no ceļa. Ierakumu priekšā, 20 – 30 soļu atstatumā, bija novietots vienkāršs vienrindu stiepuļu žogs no ragaiņiem. Luterāņu kapsētas priekšā ierakumi gan bija pilna profila, bet vietām stipri iebrukusi, jo trūka nepieciešamā apšuvuma.

Arī paši ierakumi bija neizdevīgi novietoti apvidū, un tiem trūka apšaudes. Tos nācās vairāk izbīdīt uz priekšu, neskatoties uz vācu stipro mīnmetēju un artilērijas uguni. Vāci, manīdami mūsu izvirzīšanos, centās visādi to nepieļaut.

Luterāņu kapsēta atgādināja īstu postažu un no tās maz kas bija palicis pāri. Vāci, ar artilērijas uguni katru dienu to apstrādādami, bija galīgi sagrāvuši kapliču un kapu kopiņas, aplauzuši krustus un nokapājuši kokus, no kuriem bija palikuši pāri tikai kaili stumbri. Vāci, liekas, iedomājās luterāņu kapsētā kādu mūsu novērošanas punktu. Ar to arī izskaidrojama ienaidnieka niknā uguns. Apmēram pozīcijas centrā atradās žīdu kapsēta, no kura arī bija palikusi pāri tikai drupu kaudze un zemē iemūrētās kapu bedres.

*Latviešu strēlnieku pozīcijas pie luterāņu kapsētas. 1916. gada, vasarā.
(R "delfi" Klinzona foto albums)*

Tās, novācot kaulus, sākumā izmantoja kā patvertnes. Židu kapsētas priekšā atradās mūsu ierakumi un aiz tiem, starp mūsu un vācu ierakumiem, neliels priežu mežiņš, pilns nenovāktiem kritušo krievu kareivju liķiem, kuri, iestājoties siltākam laikam, izplatīja stipru smaku. No mežiņa palicis pāri bija ļoti maz, dažu desmitu nokapātu priedīšu. Tāda pat izskatījās alkšņu birzīte aiz židu kapsētas.

Tālāk pa kreisi, iepretim Bunču mājām, ierakumi stiepās gar vecām ģipšakmenu lautzuvēm un vietām bija ierakti šaušanai no ceļa.

*Luterhāņu kapsētas sagrautā kapliņa Nīves salī. 1916. gada, 9. augustā.
(Krievijas Vālsis Kara vēstures arhīva fonds)*

Sākot ar židu kapsētu līdz Bunču mājām, vācu ierakumi pienāca klāt mūsu pozīcijai uz 100-200 metriem un tamdēļ strādāšana šeit bija visai grūta. Vāci pie mazākā troksnīša atklāja stipru ložmetēju, šauteņu un artilērijas uguni.

Aiz pirmās līnijas ierakumiem ģipšakmenu bedrēs bija saliktas no akmeņiem vieglas patvertnes, kura daudz maz paglāba no ienaidnieka uguns, pateicoties tam, ka bija pielipinātas bedru stāvajām kraujām.

Tālāk no Bunču mājām pa kreisi no mūsu un vācu ierakumi sāka attālināties, un šeit kreisais kaujas iecirknis bija daudz mierīgāks par iepriekšējiem. Vācu ierakumi no Bunču mājām aizlocījās Tiltāķikutu virzienā. Kreisā kaujas iecirknī pieejas no aizmugures, izmantojot ģipšbedres, arī bija samērā drošākas un labākas. Tamdēļ arī šis iecirknis skaitījās par atpūtas iecirkni un rotas pēc kārtas mainījās to ieņemot. Arī šeit pozīcijas priekšā atradās vēl nenovākti liķi, kurus naktīs izlūku komandai nācās turpat aprakt.

Pozīcijas aizmugure bija atklāta un samērā līdzena līdz pašai Daugavai. Vietām tikai rēgojās nelieli pauguriņi un bedres. Pāri šim laukumam stiepās, akmeņainā zemē ierušinātas, satiksmes ejas. Par nelaimi vācu pirmās līnijas aizmugurē atradās augsts kalns, tāpēc katra kustība mūsu aizmugurē ienaidniekam bija labi novērojama un mazākā neuzmanība izsauca artilērijas un mīnometēju uguni. Vāci, šāviņus nežēlojot, bija visu pozīcijas apkārtni un aizmuguri izrobojuši nepārtrauktām šāviņu bedrēm, un zeme bija pārklāta šāviņu un mīnu šķēpelēm. Sevišķi bīstama bija iešana pēc ēdiena uz virtuvēm, kura atradās Daugavas krastā. Uz šo vietu

vāci vienmēr raidīja traucējošo uguni un nodarīja aizstāvjiem diezgan jūtamus zaudējumus. No Līves muižas pie pārceltuves, arī bija palikušas pāri tikai drupas un no parka – kaili koku stumburi.

Krasta kraujā, pie Līves muižas parka, bija ieraktas galvenās patvertnes. Šeit atradās Nāves salas komandanta komandpunkts, sapieru rotas patvertnes un noliktavas, pirmā laikā izlūku komandas patvertnes, līdz artilērijas uguns nepiespieda tās atstāt. Bez tam vēl šeit atradās kreisā kaujas sektora, krievu 120.kājnieku divīzijas pulku rezerves rotu patvertnes. Ar laiku vāci bija uzzinājuši šo vietu (domājams ar lidotāju palīdzību) un katru dienu pēcpusdienā ņēmās to graut dažāda kalibra lielgabaliem. No ierakumiem vērojot, šķita baigs skats, kad Līves muižas parks laistījās vienās ugunīs. Pa gaisu lidoja koku stumburi un smilšu mākoņi, bet Daugavā krītošie šāviņi sacēla sprāgdami augstus ūdens stabus. Strēlnieki prata šo vācu uguni izmantot. Šāviņi, ūdenī sprāgstot, apdullināja zivis. Strēlnieki, izklīduši lejpus apšaudāmās vietas Daugavas krastā, tās savukārt uzlasīja. To sevišķi viegli bija izdarīt tad, kas lejas pusē uzbūvēja peldošo tiltu.

Tāpat interesanti bija noskatīties, kā vāci mēģināja sašaut mūsu vilcienu, kas katru nakti gāja no Rīgas uz Ogrī. Uz šo vilcienu tie katru nakti izšāva dažus simtus šāviņu, bet bez rezultātiem. Parasti vilciens, it kā vācus kaitinādams, lēni devās pa augsto dzelzceļa dambi uz priekšu. Viņa siluets bija skaidri saskatāms pret iesārtajām nakts debesīm. Baigo iespaidu stipri pavairoja vācu šāviņi, kas sprāga vilcienam visapkārt, saceldami augstus uguns un zemes stabus. Vilciena medības vācu artilēristi sāka jau ap Salaspils staciju un beidza ar Ogrī, līdz kurai vilciens parasti gāja.

Sevišķi nepatīkamas bija aizstāvjiem izšautās vācu vidējā un smagā kalibra mīnas, kura šņākdamas gaisā kā lokomotīves, drāzās virsū ierakumiem un patvertnēm. Sprāgdamas ar lielu troksni, tās bieži vien sagrāva vieglākas celtnes un aizbēra ierakumus un satiksmes ejas. Dienā strēlnieki no tām prata izvairīties, vērojot to lidojumu gaisā, kur tās izskatījās pēc kūleņojoša maizes klaipa vai sivēna, un slēpās drošākās patvertnēs vai ierakumos. Bīstamas bija garās, asās šķēpeles, kuras mīnai sprāgstot izklīda uz visām pusēm līdz pāris simts metriem". Pēc tik detalizēta stāstījuma saprotams, ka latviešu strēlnieki Nāves salā jau pirmajās dienās nokļuva specifiskos kaujas apstākļos – galvenās aktivitātes notika naktīs, dienā daļa karavīru vairākas stundas gulēja, pirmajā aizsardzības līnijā nedrīkstēja trokšņot, katru brīdi varēja gaidīt vācu uzbrukumu. Atkāpties nebija kur, jo aiz muguras atradās Daugava. Kaujas stresu palielināja biežās vācu lielgabalu un citu ieroču apšaudes. Īpaši pieredzējušus cīnītājus nozīmēja nakts sardzē uz izvirzītajiem posteņiem, viņus apbruņoja ar šautenēm un rokas granātām. Tās bija Nāves salā bīstamākās vietas, jo vācu pozīcijas atradās netālu. Parasti divus tādus posteņus izlika pie Bunčiem un vienu pie Dāvjiem. Katra nakts te bija nemierīga, par to liecina izšauto patronu skaits šajos posteņos. Ir saglabājušās ziņas par izlietoto munīciju šajā periodā - 16.aprīlī 200 patronas, 17.aprīlī 300 patronas un 18.aprīlī 500 patronas. Pie šiem īpašajiem pozīciju kara apstākļiem karavīriem vajadzēja pierast un tas prasīja zināmu laiku. Par grūti iegūto kaujas pieredzi latviešu strēlnieki maksāja ar asinīm, 3.Kurzemes bataljons Nāves salas pirmajā cīņā posmā aprīļa trīs nedēļās zaudēja 22kritušos un no ievainojumiem

mirušos, 53 ievainotos un kontuzētus karavīrus. Jāpiebilst, ka 11 ievainotie un kontuzētie cīnītāji palika ierindā, tas liecina par latviešu strēlnieku augsto morāli. Viņi nav iekļauti zaudēto karavīru sarakstā. Ievainota tika arī 1. rotas brīvprātīgā Līna Čanka, Kurzemes bēgle no Rendas pagasta un vienīgā sievietē bataljonā, kurai naktī esot sardzē trāpīja lode, bet viņa ierakumu neatstāja līdz sardzes nomaiņai.

*Līna ČANKA, pirms otrās Sv. Jura Krusta saņemšanas. 1916. gadā.
(Jhūa Hartmaņa arhīvs)*

Līna ČANKA

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona pārsiešanas punkts. Nīves salī.
1916. gada, vasarā. (Jhūa Hartmaūa arhīvs)*

Latviešu strēlniekos viņa iestājās, pārgērbjoties par vīrieti un izmantojot sava mirušā brāļa Jāņa Čankas dokumentus. Medicīnisko pārbaudi Rīgā brīvprātīgo pieņemšanas vietā pēc ilgas pierunāšanas izgāja cits jauniets. Drīz Līnas Čankas viltība tika atklāta, pēc nopratināšanas viņu atstāja 1. rotā. Bija skaidri redzams, ka jaunā sieviete frontē nemeklē piedzīvojumus, bet vēlas no Kurzemes padzīt vāciešus. Atgriežoties no hospitāļa, viņu nozīmēja turpmākajā dienestā bataljona pārsienamajā punktā par sanitāru, jo šajā karā tas jau bija Līnas Čankas otrais ievainojums. Pēc kara viņa par varonību latviešu strēlnieku rindās tika apbalvota ar 3. šķiras Lāčplēša Kara ordeni.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljons Nīves salas ierakumos.
No labās sīž bataljona komandieris Jhnis KALNIŅĀ.
1916. gada, vasarā. (Jhūa Bīrziūa arhīvs)*

Ikdienas notikumu rutīnu Nāves salā šajā periodā labi raksturo izvilkums no 3.Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona kaujas darbības žurnāla: „Naktī uz 18.aprīli vācieši atkal mēģināja strādāt, bet mēs viņus apšaudījām ar šauteņu, ložmetēju un bumbmetēju uguni. Kas mūsējie atklāja uguni, vācieši vairakkārt kļiedza: „Kriev, nešauj, vācietis nešauj, vācietim trūkst maizes!” Praporščika Leo Kalniņa vadībā izlūkoja Bunču un Dāvju māju rajonu un noskaidroja, ka gravā, kalniņa pakājē, pie Dāvju mājām vāci izliek posteni, no kura uz priekšu izsūta patruļas kalniņā, jo izlūki uzdūrās vācu patruļniekiem. Pretinieks pamanīja izlūkus, apgaismoja viņus raķetēm un atklāja uguni. Izlūkiem tikai ar lielām pūlēm zem ienaidnieka uguns izdevās izkļūt no gravas kalniņā mūsu ierakumos. Izlūki atrada 3 krievu trīsliņu šautenes un 3 sapieru lāpstiņas no 8.marta kaujas. Dienā iecirknī vāja šauteņu uguns. Plkst.17.00 bataljona iecirkņa labo flangu vāci apšaudīja ar bumbmetēju, no pulksten 11.00 līdz 16.00 šo iecirkņa flangu ar pārtraukumiem apšaudīja vācu smagā artilērija. Naktī uz 19.aprīli vācieši atkal mēģināja strādāt, bet mēs tos apšaudījām ar ložmetēju un bumbmetēju uguni. Šai ugunij ienaidnieks piegriezta maz vērības, jo izbeidzoties mūsu ugunij, viņi turpināja strādāt. Vācieši augstienē novietojuši prožektoru un naktī mēģināja ar to apgaismot Daugavas pārceltuvi, bet Nāves salas reljefs tam traucēja un tika apgaismota tikai upes labā krasta viena daļa. Visu nakti pretinieks ar vāju artilērijas uguni apšaudīja strādniekus priekštilta nocietinājumu labajā sektorā. Naktī izsūtīja izlūkus, bet tā kā vācieši bija sevišķi modri, tad tie izlūkus drīz vien pamanīja un pastiprināti tos apšaudīja. Tādos apstākļos tik mazai izlūku patruļai par vācieša sagūstīšanu nebija ko cerēt. 19.aprīļa dienā notika abu pušu novērotāju apšaudīšanās. Tāpat mūsu iecirkni visu dienu apšaudīja vācu artilērija. Diennaktī ievainoja 3 un kontuzēja 1 strēlnieku. Ienaidnieka artilērija nodarīja šādus materiālus zaudējumus – sabojāja vienu šauteni, divās vietās sagrāva ierakumu krūšsegu, sešās vietās aizbēra satiksmes ejas.”3. Kurzemes bataljona karavīri Nāves salas cīņu pirmajā posmā pamatā nodarbojās ar nocietinājumu izbūvi. Tas prasīja visvairāk laika un zaudējumu, jo nakts darba apstākļi bija specifiski un bieži tika veikti netālu no vācu pozīcijām.

3. Kurzemes bataljons Nāves salas ierakumos.

Sūņ praporščiks Vilis VIDENIEKS. (Latvijas Kara muzeja fonds)

Strēlniekus īpaši nevajadzēja skubināt, katrs saprata zemes darbu nozīmi arī tīri personiski – jo dziļāk un pamatīgāk ieraksies, jo lielāka iespēja palikt dzīvam. Vācu ierakumu tuvumā tika ierīkotas arī noklausīšanās akas. Pēc pirmajām divām nedēļām mēneša vidū aktivizējās mūsu izlūku darbība. Īpašu varonību šajās nakts patruļās parādīja 2.rotas feldfēbelis Eduards Rijnieks, 3.rotas vecākais apakšvirsnieks Ēvalds Šternbergs, jefreitors Kārlis Forstmanis un strēlnieks Jānis Baumanis, kājnieku izlūku komandas jaunākais apakšvirsnieks Jānis Liepiņš, kuri noteica vācu ložmetēju pozīcijas; 1.rotas jefreitors Otto Štrauss, strēlnieks Fricis Kravis un 2. rotas strēlnieki Staņislavs Pakers un Pēteris Zukovskis; kājnieku izlūku komandas strēlnieks Andrejs Kurpnieks - pēc ievainošanas viņi turpināja izlūkot pie vācu dzeloņdrātīm; kājnieku izlūku komandas vecākais apakšvirsnieks Pēteris Osītis, strēlnieki Daniels Kozlovs, Artūrs Veckalniņš, kuri uzbruka ar rokas granātām vācu postenim un piespieda to atkāpties. Smagā karavīru darba rezultāti pie Nāves salas nocietinājumu izveides un izlūku aktīvais darbs naktīs abu karojošo pušu priekšlaukā lēnām radīja placdarma aizstāvjos lielāku drošības sajūtu. Sāka strādāt vairāki tvaika kuģīši, kurus atsūtīja no Rīgas ostas. Nāves salas mazajā flotē tobrīd kopā bija 5 kuteri(„Frēzija”, „Daņilovec”, „Komar”, „Latvietis”, „Miņor”) un 5 koka liellaivas.

Tika izveidoti arī stabili telefona sakari ar artilērijas baterijām, tās bija izvietotas Ikšķiles pagastā uz ziemeļiem aiz dzelzceļa līnijas Rīga – Daugavpils. Tāda pamatvilcienos bija situācija 20.aprīli, kad 3.Kurzemes bataljona vietā placdarma labajā iecirknī ieradās 2.Rīgas bataljons.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona 4. rotas jaunākais apakšvirsnieks Pēteris BĒRZIŅŠ.
(Jūlija Bērziņa arhīvs)*

Lai nepiesaistītu vāciešu novērotāju uzmanību, latviešu strēlnieku pārvešana pār upi notika divos etapos – naktīs uz 20. un 21.aprīli. Abu vienību pārcelšanās laikā zaudējumu nebija, kaut gan pretinieka artilērija veica Daugavas apšaudi un nogremdēja kuteri „Komar”. Lielākā daļa bataljona karavīru bija jau ar Nāves salu pazīstami, jo visas četras rotas ik pa vairākām dienām šajā mēnesī tur veica nocietināšanas darbus. Priekštilta nocietinājumu komandanta pienākumus uzsāka pildīt 2.Rīgas bataljona komandieris apakšpulkvedis Jānis Francis; strēlnieku darbības pamatuzdevumi palika iepriekšējie, arī rotu un ieroču izvietojums netika principiāli mainīts. Placdarma nocietināšanas darbi bija jāturpina. Pirmajā dienā bataljons zaudēja divus kritušos – 1.rotas strēlnieku Andreju Iltiņu un 2. rotas jefreitoru Jāni Bironu, kurš nomira Rīgā hospitālī no ievainojumiem. Tika uzlabota sakaru sistēma ar Daugavas labajā

krastā novietotajām 12. armijas vienībām, jo 22.aprīlī Nāves salas komandanta štābā darbu uzsāka radio stacija. Pēc divām dienām placdarmā ieradās pats 12. armijas komandieris ģenerālis Radko Dimitrijevs, kurš deva attiecīgos norādījumus tālākai darbībai. Atvadoties no latviešu strēlniekiem, viņš sasveicinājās ar bataljona kājnieku izlūku komandu. Ģenerālis apskatīja arī Nāves salas kreiso sektoru, kur pozīcijās atradās 480.Daņilovas kājnieku pulka bataljons. Acīmredzot, pildot 12. armijas komandiera norādījumu, bataljona karavīri pie Bunčiem sāka rakt uz pretinieka pusi divas mīnu galerijas. Šeit attālums līdz vāciešu ierakumiem bija tikai 60 metri. Pēc divām nedēļām nācās darbus pārtraukt, jo pietrūka kokmateriālu stiprinājumiem. Savukārt, naktī no 27. uz 28.aprīli strēlnieki sagūstīja Nāves salā pirmo vācu karavīru, kurš bija artilērists no 15.Landvēra smagās artilērijas bataljona. Kopā ar dažiem biedriem pie Bunčiem viņš mēģināja iemest latviešu postenī rokas granātas, tomēr tika mūsu izlūku ielenkts un padevās. Atriebjoties vācu artilēristi pastiprināti apšaudīja 1.rotas ierakumus netālu no Daugavas krasta pie luterāņu kapsētas. Pēc nedēļas latviešu izlūku gūstā paši padevās četri vācu karavīri no 76.riteņbraucēju rotas. Šādas rīcības iemesls bija smagie pozīciju dzīves apstākļi un 11 stundas garā darba diena pie ierakumu nocietināšanas. No apbalvoto 2.Rīgas bataljona karavīru sarakstiem varam uzzināt vairākas sīkākas detaļas par šo kauju posmu Nāves salā. Telefonisti no 1.rotas Aleksandrs Arste un 2.rotas Alfrēds Āriņš, sakaru komandas strēlnieks Teodors Kreibergs zem dažādu vāciešu ieroču uguns atjaunoja bojātās telefonu līnijas. Tika ievainoti 1.līnijas ierakumos, bet turpināja novērošanu – 3.rotas jefreitors Eduards Breicis un strēlnieks Rūdolfs Bože. Minētās rotas sanitārs Alfrēds Gailis artilērijas apšaudes laikā uz aizmuguri nogādāja sašautos strēlniekus, pats tika ievainots, bet turpināja iesākto darbu līdz galam. Zem artilērijas apšaudes ar savu padoto nodaļu ieradās izvirzītajā postenī, kuram uzbruka vācieši, un neskatoties uz savu ievainojumu organizēja pretinieka atsišanu - 3.rotas jaunākais apakšvirsnieks Jānis Lediņš. Ar divām rokasgranātām zem pretinieka uguns iznīcināja vācu posteni – kājnieku izlūku komandas strēlnieks Alfrēds Liepiņš.

Šajās trijās nedēļās 2.Rīgas bataljons zaudēja 17 kritušos un mirušos no ievainojumiem, kā arī 42 ievainotos un kontuzētos. Četri ievainotie un kontuzētie palika ierindā, viņi nav iekļauti zaudēto sarakstā. Jāpiebilst, ka 8.aprīlī Nāves salā, veicot nocietināšanas darbus, no lodes krita 2.rotas strēlnieks Jānis Roze. Tobrīd pozīcijas aizsargāja 3.Kurzemes bataljona karavīri.

*Latviešu strēlnieki Nīves salas akmeūlauztuves.
1916. gada, vasarā. (R. dolfā Klinsona foto albums)*

Maijā visi astoņi latviešu strēlnieku bataljoni tika palielināti – katrā vienībā izvērsta 5. un 6. rotu. Tātad katrs bataljons papildinājās ar 500 karotājiem. Šādam procesam bija vairāki iemesli:

1. Krievijas armijas augstākā vadība nolēma latviešu vienības turpmāk pamatā izmantot kā kājniekus, iespējamā specializācija par izlūkiem tika noraidīta, jo frontē bija iestājies stacionārs pozīciju karš,
2. Latviešu strēlnieku rezerves bataljonā, kurš atradās Tartu pilsētā, tobrīd virs štata bija vairāki tūkstoši strēlnieku, jo turpinājās brīvprātīgo pieteikšanās un karavīru pāriešana no krievu vienībām uz latviešu bataljoniem,
3. maijā notika apjomīga mobilizācija; Vidzemē un Latgalē iesauktie jaunieši tika sūtīti tūlīt uz Latviešu strēlnieku rezerves bataljonu, no kurienes pēc noteiktā apmācību laika tie ar maršrotām nonāca latviešu kaujas vienībās Rīgas frontē.

*Latviešu strēlnieku bumbmetēja pozīcija Rīgas frontē. Pirmā Pasaules kara laikā.
(Jhūa Hartmaņa arhīvs)*

Bez tam katrā latviešu bataljonā maijā tika ar ieročiem papildinātas bumbmetēju komandas, nokomplektēja un intensīvi apmācīja pozīciju karam tik nepieciešamās grenadieru komandas. Par grenadieriem tolaik sauca karavīrus, kurus sagatavoja cīņai īsās distancēs ierakumu labirintu apstākļos. Īpaša vērība tika pievērsta dažādu sistēmu rokas granātu pielietošanā, kā arī tuvējās elementiem, ātrai un precīzai šaušanai no karabīnes vai revolvera. Kā viens no argumentiem, lai notiktu latviešu bataljonu attīstība, nenoliedzami bija mūsu strēlnieku panākumi Nāves salā. Mūsu karavīru darbu un cīņas sparīgu augstumu novērtēja Krievijas 12. armijas vadība. Kā piemērs ir ģenerālleitnanta Tretjakova 1916.gada 1.maija inspekcijas ziņojums par stāvokli Ikšķiles priekštilta nocietinājumos: „Pirmā aizsardzības līnija gandrīz pilnībā ir pabeigta, vēl tikai ir jāizveido vairāk izeju no ierakumiem uz aizmuguri, kā arī uz pretējo pusi pāri krūšsegai. Vietās, kur virs ambrazūrām nav jumtiņu, nekavējoties vienas smilšu maisu rindas vietā jāizvieto divas. Par izpildi tūlīt ziņot. Jāturpina būvēt izturīgas zemnīcas karavīriem un ložmetējiem, kur slēpties artilērijas apšaudes laikā. Latvieši sekmīgi būvē jaunus ierakumus pretinieka virzienā un tam tuvojas. Darbs ir bīstams un tas dara godu tā vadītājiem štābkapteinim Ozoliņam un praporščikam Vītoļiņam. Dienesta pienākumu pildot sirsnīgi pateicos šiem izcilajiem virsniekiem un malačiem strēlniekiem. Otrā aizsardzības līnija gandrīz pabeigta. Tagad tikai virsniekiem jāizstrādā kārtība, kā un kas šos ierakumus pie nepieciešamības ieņem. Par centīgo darbu nocietinājumu izbūvē un uzlabošanā izsaku pateicību komandantam apakšpulkvedim Francim.”

Pēc ziņojuma teksta varam secināt, ka mēneša laikā 3.Kurzemes un 2.Rīgas bataljons kopā ar krievu karavīriem, kā arī speciālajām sapieru komandām Nāves salu bija pārvērtuši par spēcīgu nocietinājumu. Kā rezultātā vācu karavīri, līdz pat kauju noslēgumam Daugavas kreisā krasta posmā 1917.gada jūlijā, nespēja šo placdarmu ieņemt.

AVOTI:

- Krievijas Valsts Kara vēstures arhīvs: 3455.f., 1.apr., 53.l.; 3456.f., 1.apr., 52., 56., 59.l.;
- 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljona 1916. gada pavēle Nr. 152-2 (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- 3. Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona 1916. gada pavēles Nr. 156-2, 146-3, 163-4 (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- *"Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri"*, Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1995. 120. lpp.;
- Golovin N.N. *"The Russian Army in the World War I"*, Hamden: ArchonBooks, 1969.;
- *"Latviešu Strēlnieki"*, Rīga: 1936, Nr. 4-5, Rīga-1936, 364.-372. 726. lpp.; 1936, Nr. 7, 725.-726.; 1936, Nr.9, 921.-924.; Rīga-1937, Nr. 11, 1077.-1087. lpp.

VASARAS KAUJU LAIKS NĀVES SALĀ 1916. GADA JŪNIJĀ – AUGUSTĀ

Kārtējā latviešu vienība nomainīja pēc trīs nedēļu atrašanās Nāves salā notika 11.maijā bez zaudējumiem. Rezervē uz Ikšķiles pagasta Gausiņu – Sēlēku māju rajonu devās 2.Rīgas bataljons, 3.Kurzemes bataljons ieņēma jau labi zināmās nocietinājumu pozīcijas. Nocietinājumu komandanta pienākumus uzsāka pildīt apakšpulkvedis Jānis Kalniņš. Šajā laika posmā latviešu karavīri uzlaboja Nāves salas pozīcijas dziļumā, t.i. aizmugures virzienā. Pie Bunčiem tika atsākta divu mīnu galeriju rakšana, jo pretinieks bija šeit uzsācis veikt identiskus darbus pretējā virzienā. Tomēr drīz abas karojošās puses pazemes „cīņas” izbeidza, jo to ceļā gadījās nepārvarami milzīgi laukakmeņi. Mūsu strēlnieki turpmāk šo nepabeigto mīnu galeriju izmantoja kā patvertni vācu artilērijas apšaudes laikā. Smagus zaudējumus pretinieka lielgabali un mīnmetēji latviešu karavīriem nodarīja 16.maijā, kad krita 3 strēlnieki un 8 karavīri tika ievainoti. Starp pēdējiem bija arī bataljona komandieris apakšpulkvedis Jānis Kalniņš. Viņu no apšaudes zonas, neskatoties uz savu ievainojumu, iznesa un pārsēja vecākais feldšeris Pāvels Āboliņš. Vēlāk strēlnieki ar laivu pārveda savu komandieri pār Daugavu. Pēc ārstēšanās hospitālī Jānis Kalniņš bataljonā atgriezās 18.jūnijā. Nāves salas komandanta pienākumus pārņēma 2.Rīgas bataljona komandieris apakšpulkvedis Jānis Francis. Šajās trīs nedēļās strēlnieki konstatēja, ka vācu artilērijas uguns neapklusā ne dienu un tā kļuva intensīvāka, jo pilnā jaudā sāka strādāt speciāli cīņai pret placdarma aizstāvjiem uzbūvētais šaursliežu dzelzceļš. Pretinieka lielgabaliem munīcija tika pievesta regulāri. Laika posmā no 11. maija līdz 1.jūnijam bija tikai viena laimīgā diena, kad 3.Kurzemes bataljons necieta zaudējumus. Un zīmīgi, ka tieši 23.maijā kājnieku izlūku vienības karavīri jefreitora Jūliusa Greblā vadībā pie Daugavas krasta aplenca un sagūstīja divus vācu kareivjus no 252.rezerves pulka. Pēc piecām dienām bataljona izlūki praporščika Ernesta Alkšņa vadībā izveidoja aiz pirmā vācu dzeloņdrāšu aizžogojuma slēpni un nošāva divus vācu izlūkus. Runājot kopumā par zaudējumiem, jāsecina, ka tie būtu vēl lielāki, ja iepriekš Nāves salā nebūtu veikti apjomīgi dažāda veida sapieru darbi. Bez tam, pret priekštilta nocietinājuma aizstāvjiem maijā vācieši pirmo reizi iesaistīja bruņu automašīnu, kura naktīs vairākas reizes ar lielgabalu apšaudīja strēlnieku ierakumus. Arī biežākas kļuva vācu lidmašīnu vizītes virs Nāves salas. Savu pozīciju apsardzībai pretinieks sāka izmantot apmācītus sargsuņus. Latviešu strēlnieku apgāde Nāves salas pozīcijās ievērojami uzlabojās maija vidū, kad sāka funkcionēt Ropažu - Ikšķiles zirgu vilkmes šaursliežu dzelzceļš. Tika ievērojami pastiprināta artilērijas grupa, kurai no Ikšķiles pagasta pēc placdarma nocietinājuma komandanta pieprasījuma bija jāatklāj uguns pa Nāves salu bloķējošajām vāciešu vienībām. Kopējais lielgabalu skaits tobrīd jau bija vairāk kā 50

stobru, un to lielākā daļa tika izvietoti ap Kaparāmura ezeru, kur ātri varēja piegādāt munīciju un pēc nepieciešamības šos svarīgos ieročus pārvest citās pozīcijās. Minētā artilērija bija apvienota 11 baterijās, lielākā daļa no tām tika pārvietota ar zirgiem, smagie lielgabali pozīcijās atradās stacionāri. Katrā baterijā viens lielgabals atradās kaujas dežūrā; pēc pieprasījuma tas atklāja uguni 30 sekunžu laikā. Visa vieglās artilērijas baterija – attiecīgi 2 minūšu laikā un smagā artilērijas baterija – 4 minūšu laikā.

Latviešu strēlnieki pie Nāves salas komandpunkta.

Centrā - telefona kabelis ar Daugavas labajā krastā izvietotajiem artilēristiem.

Fonā redzams kņjnieku koka tilts. 1916. gada, augusts. (Latvijas Kara muzeja fonds)

Atrodoties maijā Nāves salas pozīcijās, 3.Kurzemes bataljons kā papildinājumu saņēma 4 virsniekus, kā arī 500 apakšvirsniekus un strēlniekus. Lielākā daļa no tiem tika iekļauta 5. un 6.rotas sastāvā, kuras tobrīd formējās. Citi stājās zaudēto (12 kritušie, 38 kontuzētie un ievainotie) karavīru vietā. Vēl šajā laika periodā 20 bataljona karavīri tika ievainoti, bet palika ierindā un Nāves salas pozīcijas neatstāja.

*Nāves salas koka kņjnieku tilts. Uz tñ- divi sargkarcivji.
1916. gada, vasarñ (Latvijas Kara muzeja fonds)*

Pēc Vasaras svētku nosvinēšanas 3.Kurzemes bataljonu naktī uz 2.jūniju Nāves salas pozīcijās nomainīja 2.Rīgas bataljons. Tas bija otrais un pēdējais trīs nedēļu vienības cīņu posms Ikšķiles priekštilta nocietinājumos. Nāves salā bataljons atgriezās tikai uz dažām dienām septembrī vācu lielā gāzu uzbrukuma laikā. Pār Daugavu pārcēlās četras bataljona rotas un vairākas komandas; tikko izveidotā 5. un 6.rota turpināja apmācības Ikšķiles pagastā pie Gausiņu mājām. Turpmāko trīs nedēļu laikā 2.Rīgas bataljons Nāves salas pozīcijās rotācijas kārtībā vienmēr turēja četras rotas, tādējādi arī jaunajiem karavīriem bija iespēja piedalīties cīņās. Divas rotas atradās rezervē pie Gausiņiem, kur dislocējās arī dažādas vienības saimnieciskās struktūras un jātnieku izlūku - spridzinātāju komanda.

2. Rīgas bataljona jūnija Nāves salas cīņu posmā svarīgākā latviešu strēlnieku darbība bija 19.jūnijā, kad 100 brīvprātīgie dienas laikā veica demonstratīvu uzbrukumu. Tā nodoms bija saistīt pie priekštilta pozīcijām pretinieka vienības un novērst vāciešu uzmanību no Ķekavas frontes iecirkņa. No pulksten 08.10 līdz 10.30 krievu artilēristi apšaudīja vācu dzeloņdrāšu aizžogojumus, kā arī pozīcijas. Pēc kaujas plāna lielgabalu ugunij bija jāizveido ejas pretinieka dzeloņdrātīs, pa kurām pie Bunčiem un Liepāderiem divas latviešu strēlnieku grupas ielauztos vācu ierakumos. Tomēr artilērija minētās ejas neizveidoja, bet pretinieka ierakumus pie abām viensētām gan sagrāva. Svarīgi, kašis apšaudes laikā sapieri paātrināti Daugavā būvēja koka peldošo tiltu kājniekiem, kuru vakarā arī pabeidza. Pretiniekam tas bija pārsteigums un nākošajā dienā vāciešu artilērija izšāva pa tiltu 300 granātas, no kurām tikai 5 trāpīja mērķī. Paši saviem spēkiem latviešu strēlnieki uzbrukuma laikā izveidot ejas vāciešu dzeloņdrātīs nevarēja, dažas vietās gan pašu spēkiem šie vairāku rindu šķēršļi tika bojāti. Tāpēc latviešu karavīri lēnām, palīdzot ievainotajiem biedriem, ar pārlīšanu atgriezās savos ierakumos. Ģenerālis Tretjakovs 20.jūnijā ieradās Nāves salā un personīgi apbalvoja ar Sv. Jura krustiem

un medaļām 53 minētā uzbrukuma dalībniekus. Bataljona dokumenti ir saglabājuši viņu vārdus un varoņdarbu aprakstus:

- kājnieku izlūku komandas vecākais apakšvirsnieks Miķelis Zavickis, strēlnieki Andrejs Andersons, Kārlis Cinis, Jānis Galdiņš, Eduards Kronbergs, Jāzeps Meikulāns, Kārlis Līcis, Eduards Sliders, Pēteris Stutjānis, Alfrēds Tenisons, uzbrukuma laikā tika ievainoti, bet turpināja cīnīties,

- 1. rotas strēlnieki Voldemārs Avens, Kārlis Pētersons, Krišs Priekulis, Ignats Vanda, esot novērošanas postenī, tika ievainoti; pēc pārsiešanas atgriezās ierindā,

- 1. rotas feldfēbelis Alfrēds Zirnis, izlūkojot uzbrukuma sākumā, tika kontuzēts, palika ierindā; zem vācu artilērijas apšaudes iedibināja kārtību strēlnieku grupā; ar koncentrētu šauteņu uguni apklusināja pretinieka ložmetēju,

- 2. rotas strēlnieks Pēteris Davidonis, veica sekmīgu izlūkošanu, atgriežoties iznesa smagi ievainotu strēlnieku,

- 2. rotas strēlnieks Eduards Šinke, 6. rotas jefreitors Kārlis Treifelds un strēlnieks Roberts Strautiņš, izlūkošanas laikā tika ievainoti, bet turpināja pildīt doto uzdevumu.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona jaunhkais apakšvirsnieks Eduards ŠINKE.
(Andra Šinkes arhīvs)*

Kopā 2.Rīgas bataljons šajā kaujā zaudēja 25 cīnītājus – 2 kritušos, 19 ievainotos un 4 kontuzētos, tas bija pirmais mūsu karavīru uzbrukums Nāves salas kauju laikā. Līdzīgi kā iepriekš, latviešu strēlnieku šajā cīņā posmā centās sagrābt vācu gūstekņus. Tomēr vairāki mēģinājumi izrādījās neveiksmīgi - pretinieks bija ļoti uzmanīgs. Nācās cīnīties arī ar dabas untumiem, jo 2. un 3.jūnijā ļoti spēcīgi lija un uz veselu dienu Nāves salā savstarpēja apšāude ar kājnieku ieročiem izbeidzās. Abi nesamierināmie pretinieki cītīgi strādāja pie ūdens pumpjiem, karavīri ilgstoši atradās ūdenī līdz pat ceļiem. Ūdens straumes postīja arī zemnīcas un ierakumus, kā arī bojāja jaunbūvējamā tilta elementus. Mēneša sākums iezīmējās arī ar iespaidīgu Nāves salas placdarma apšaudi - rekordlielu izšauto pretinieka artilērijas granātu skaitu. Tā 3.jūnijā strēlnieki saskaitīja 400 sprādzienus, bet 8.jūnijā - jau 600 granātu eksplozijas. Apjomīgajai vāciešu artilērijas ugunij bija savi panākumi, jo 15.jūnijā kājā tika smagi ievainots bataljona komandieris apakšpulkvedis Jānis Francis. Tas notika dienas laikā, kad Nāves salas komandants apstaigāja pozīcijas. Pēc pārsiešanas Jāni Franci tūlīt pār Daugavu pārveda kājnieku izlūku komandas jefreitors Ernests Maršals. Ievainojums labās kājas pēdā bija smags un ļoti komplikēts, strēlnieku iemīļotais komandieris vairāk bataljonā neatgriezās. Ārstēšanās dažādos hospitāļos ilga vairāk kā divus gadus. Karavīru atvadīšanos Daugavas krastā no Jāņa Franča apraksta Arturs Tupiņš: „Aizkustinoša bij šā Nāves salas aizstāvja atvadīšanās no saviem kara biedriem. Komandiera nestuvēm sekoja virsnieki un strēlnieki. Piestātnē tos sagaidīja neliela laiviņa ar pāris krietniem airētājiem. Francis ardievojās no saviem mīļajiem kara biedriem, ar kuriem tas kopā bij panesis baltas un nebaltas dienas. Tagad tas bij zudis saviem karavīriem. Vienā minūtē apdāvinātais vadonis bij pārvērsts par kropli un invalīdu. Viņš gulēja nestuvēs, viņa tumšais sejs sāpēs raustījās.

*Ievainotā Nāves salas komandanta un 2. Rīgas Latviešu strēlnieku bataljona komandiera Jhūa FRANČA evakuācija pāri Daugavai. 1916. gada, 15. jūnijā.
(Jhūa Hartmaņa arhīvs)*

Viņš sakoda zobus, un mēs redzējām, ka viņa spars un ienaidis nebija salauzts. Daudzi nespēja savas asaras valdīt, redzēdami tik negaidītu un sāpīgu zaudējumu. Pēkšņi smagi lamu vārdi, vērsti pret mūsu mūžīgo ienaidnieku, atskan no ievainotā komandiera lūpām. Šais ļaunos vārdos, liekas, izlija gadiem ilgi glabātais naidis. Viņš karoja pret vāciešiem jau trijus gadus un daudz kautes bija tiem nodarījis. Savā sirdī tas bija vienmēr bijis pašizliedzīgs latviešu patriots. Tagad tam bija jāpamet cīnītāju rindas, kad cīņa vēl nebija galā. Viņš pašlaik bija nepieciešams savai dzimtenei, un to viņš gluži labi arī zināja.

2. Rīgas Latviešu strēlnieku bataljona komandieris Jānis FRANCIS, hospitāļmārsturī Nāves salā, "to ievainojumu." (Latvijas Kara muzeja fonds)

Savu bataljonu tas nodeva kādam no saviem virsniekiem un tagad satricēts, nespēcīgās dusmās, gulēja nestuvēs. Tas izskatījās kā ērglis ar pāršautiem spārniem, kas nomests bērniem par rotaļu lietiņu. Visas savas dvēseles sāpes tas izlēja šais zaimu vārdos. Daudzi kareivji raudāja tai brīdī, kad nestuves iecēla laivā. Tie saprata, ka ir zaudējuši piedzīvojušu vadoni un ka šo iztrūkumu jutīs visa tauta. Kad laiva jau līgojās Daugavas viļņos, pakal palikušo sirdis sāpēs sažņaudzās. Kaut kur tuvumā atskanēja vakarlūgšanas vārdi: „Dievs svētī Latviju...” Meldīja klusu plūda pa viļņiem laivai pakal. Šai dziesmā bija dzirdamas apspiestās tautas skumjas un ilgas.”

Jūnijā Nāves salas cīņu posms 2.Rīgas bataljonam noslēdzās 22. un 23.jūnijā, kad divos etapos pa naktīm vienību nomainīja 3.Kurzemes bataljons. Nomaina notika bez zaudējumiem un lielākā daļa karavīru Daugavu šķērsoja pa tikko uzcelto kājnieku koka tiltu. Strēlnieki sāka gatavoties Jāņu svinībām, 2.Rīgas bataljonam bija sagatavotas pirtis Ikšķilē un Salaspils tuvumā pie Sauriešiem. Pēc tam vienības karavīri novietojās rezervē pie Gausiņu un Selēku viensētām. Jūnijā 2.Rīgas bataljons Nāves salā zaudēja 118 karavīrus, no kuriem gāja bojā 18 un 100 tika ievainoti vai kontuzēti. Vēl 10 strēlnieki pēc ievainojuma pārsiešanas neatstāja ierindu, viņi nav iekļauti kopējā zaudējumu sarakstā. Pirmo reizi priekštilta placdarma

aizstāvēšanas laikā latviešu strēlnieki cieta tik smagus zaudējumus. Kā galvenais iemesls šeit jāmin pretinieka artilērijas aktīvā darbība.

Ar 22.jūniju Nāves salas labo aizsardzības iecirkni ieņēma 3.Kurzemes bataljons. Pirmajā ierakumu līnijā izvietojās četras rotas un ložmetēju komanda. Rezervē pie Līves muižas zemnīcās iekārtojās divas rotas, atsevišķi zemnīcās iekārtojās kājnieku izlūku komanda. Bataljona aizsardzības pozīcijas pastiprināja arī četri 477.Kaļjazinskas kājnieku pulka ložmetēji ar krievu karavīru apkalpēm.

Jūnija mēneša noslēguma cīņu posms Nāves salā ievērojams ar to, ka latviešu strēlnieki iemantoja pretinieka cieņu un sava veida atzinību. Naktī no vāciešu dzeloņdrāšu aizžogojuma tika izņemti 38 koka āži un tos kājnieku izlūku komandas strēlnieki pārnesa savu ierakumu priekšā. Vainīgais pretinieka sargkareivis, kurš šajā laikā bija aizmidzis, nākošajā rītā 26.jūnijā tika sodīts īpatnējā veidā. Žurnālists Arturs Tupiņš, kurš Nāves salā 1916.gada vasarā pavadīja vienu nedēļu, dalās ar mums par šo notikumu savās atmiņās: „Šis laupījums mums ļoti noderēja savu žogojumu nocietināšanai. Gaismai austot izlūki mums pastāstīja par savu nedarbu un nolikās gulēt. Bet mūsu ierakumos jautrība un smiekli. Visi gaida, ko vācietis darīs, kad atvērs savas acis. Te uz reizi septiņdesmit soļu tālumā dzirdams troksnis un bļautīšanās. Domājams, priekšniecība notur savu pozīciju apskati. Laikam meklē vainīgo, snaudošo stundinieku. Priekšnieki rājas. Pēc dažām minūtēm troksnis apklust un tavu brīnumu! Pirmo reizi tie redz, ka uz ierakuma uzbērumu rāpjas kāds cilvēks. Tas ir vācu kareivis. Tas pieceļas kājās, pagriež pret mums muguru un paliek virs ierakuma stāvēt. Cilvēks visā augumā tur, kur nedrīkst parādīt ne kas galiņu, ne cepures malu, ja negrib mirt drošā nāvē. Dažas jaunas rokas jau ķeras pie šautenes. „Mierā!” sauc pa ierakumiem, „nešaujiet!” Mūsējie jau nopratuši, kas par lietu. Vācu stundeniekam, kas naktī bija aizsnaudies, ir piespriests nāves sods. Lai viņš nebūtu jānošauj vācu aizmugurē, tam pavēlēts kāpt uz ierakuma malu. Tam neglābjami jāmirst no mūsu lodēm. Varēja redzēt, ka cilvēks drusku kustējās, domājams, tas drebēja šajā brīdī. Sanāca kareivji un virsnieki noraudzīties uz nāvi notiesātā vācietī. No mūsu puses neatskanēja neviens šāviens. Arī pretinieka ierakumos valdīja nāves klusums. Arī tie nenovērsa acis no sava biedra, kurš, jādūmā, nosirmoja pēc šīs briesmīgās stundas. Daudzi sākumā neticēja, teica, ka tas esot no salmiem izbāzts. Tikai pēcāk, kad tas grīļodamies piegāja pie sava ierakuma malas, un gandrīz krizdams iekrita savu biedru rokās, daudzi no mūsējiem noprata, kādu šausmīgu sodu ir pārcietis vācietis. Piepeši no vācu ierakumiem atskan plaukstās sišana un saucieni: Bravo, Letten! Hoch, Letten!”

Minētais notikums parāda latviešu strēlnieku cilvēcību un humānismu, cik tas zināmā mērā ierobežotajos kara apstākļos tolaik bija iespējams. Vācieši savu karavīru kultu un cieņu pret kritušajiem parādīja jūlijā, kad iepretim Bunčiem naktī pie ienaidnieka dzeloņdrātīm krita divi bataljona izlūki. Mūsu karavīri nākošās dienas rītā no saviem ierakumiem redzēja, ka abi strēlnieki apbedīti blakus pretinieka pozīcijām un virs kapa slējās koka krusts. Jūlija sākumā latviešu strēlnieki Nāves salā veica otro un pēdējo uzbrukumu. Salīdzinoši ar pirmo tas bija apjomīgāks un ar konkrētu rezultātu. Tāpat kā jūnija 2.Rīgas bataljona ofensīvai jūlija nakts triecienam bija demonstratīvs raksturs. Krievijas 12. armijas trīs divīzijas un trīs

latviešu strēlnieku bataljoni 3.jūlijā pie Ķekavas plašā frontē uzbruka vāciešu pozīcijām. Tā bija viena no lielākajām kaujām Latvijā Pirmā pasaules kara laikā, tomēr pretinieka spēcīgo aizsardzības līniju neizdevās pārraut. Savukārt nakts uzbrukumam Nāves salā pamatzdevums bija saistīt pie placdarma esošās pretinieka vienības un artilēriju, lai netiktu pastiprināta vāciešu aizsardzība pie Ķekavas. Ja šeit pretinieks būtu sakauts un Krievijas 12. armijas vienības gar Bauskas šosejas abiem flangiem virzītos uz dienvidiem, tad Nāves salā izvietotajām vienībām uzbrukuma mērķis būtu Mercendarbes muiža.

Cīņas gaitu Ikšķiles priekštilta nocietinājumos naktī uz 5.jūlijaapraksta 3.Kurzemes bataljona virsnieki Heinrihs Jurevičs un Rūdolfs Klinsons: „Bataljona komandieris nolēma demonstrāciju izdarīt ar pēkšņu nakts iebrukumu vācu pozīcijās Bunču un Liepāderu rajonā. Uzbrukumam norīkoja kājnieku izlūku komandu podporučika Heinriha Jureviča vadībā, 2.rotu ar podporučiku Kārli Rušmani, praporščikiem Leo Kalniņu un Aleksandru Palmu, kā arī 480.Daņilovskājnieku pulka 11.rotu.4. jūlijā bija paredzēts izdarīt demonstrāciju ar artilērijas uguni, graujot ienaidnieka ierakumus un dzeloņžogus, un maldinot to, jo to pašu darīja arī citās frontes daļās. Pēc tam, ja būs izdevies izsist dzeloņžogus ejas, norīkotām vienībām iebrukt vācu ierakumos, saņemt ložmetējus un gūstekņus un atgriezties izejas stāvoklī.

4. jūlijā krievu artilērija sāka graut vācu ierakumus un dzeloņstiepuļu žogus iepretim žīdu kapsētai un pie Bunču mājām. Šaušana turpinājās bez pārtraukuma gandrīz visu dienu. Vācieši izturējās samērā pasīvi un vēroja, kas notiks tālāk. Krievu artilērijai pilnīgi iztīrīt eju dzeloņžogus izdevās tikai vienā vietā, apmēram 300 metru uz rietumiem no Bunču mājām. Turpretim dienvidos no žīdu kapsētas izdevās gan žogus sapostīt, bet ejas izsist neizdevās. Tamdēļ vakarā uzbrukumu nolēma izdarīt sekojoši:

- 1) Kājnieku izlūku komandai līdz pulksten 23.00 ieņemt izejstāvokli uz priekšu izvirzītā ierakumā pie Bunču mājām un pulksten 23.00 pāriet frontālā uzbrukumā pret viensētas drupām,, izsvaidīt vācu ierakumu priekšā esošos ragaiņus un ielauzties vācu ierakumos, cenšoties tur saņemt ložmetēju un gūstekņus un pēc tam atgriezties savos ierakumos,
- 2) Vienai 2. rotas pusrotai (3. un 4.vads)praporščiku Leo Kalniņa un Aleksandra Palma vadībā ieņemt līdz norādītam laikam izejstāvokli ielejā uz dienvidrietumiem no Bunču mājām, iepretim artilērijas izsistajām ejām dzeloņu žogus, un vienlaicīgi ar kājnieku izlūku komandu pāriet uzbrukumā, ielauzties vācu ierakumos un saņemt tur esošos vācu smagos kājnieku ieročus un gūstekņus. Lai vāciešiem neuzkristu uzbrukuma sagatavošana, rotām turpināt ierakumos parastos nocietināšanas darbus un parasto šauteņu uguni,
- 3) 2. rotas 2.vadam ieņemt izejstāvokli satiksmes ejā, kas ved no mūsu ierakumiem uz Bunču mājām un reizē ar abām iepriekšējām trieciena grupām ielauzties vācu ierakumos austrumos no Bunču mājām,
- 4) 2. rotas 1. vadam podporučika Rušmaņa vadībā izvirzīties rudzu laukā uz rietumiem no Bunču mājām reljefa iedobumā ar uzdevumu atrasties rezervē un segt trieciena grupas kreiso

flangu pret vācu uzbrukumiem no rietumiem, līdz ar to kliedzot „urrā” maldinot vācus par īstā uzbrukuma vietu,

5) Liepāderu ieņemšanai nozīmēja 480. Daņilovskājnieku pulka 11. rotu, kurai podporučika Gornostajeva vadībā vajadzēja uzbrukt vienlaicīgi ar 3. latviešu bataljona vienībām.

Uzbrukuma aizsardzībai no labās puses, lai vāci nevarētu sniegt palīdzību savējiem no mežiņa, kas iepretim žīdu kapsētai un no ierakumiem, kas pa labi no Bunču mājām, vēl pie gaismas bija nostādīti divi ložmetēji un seši bumbmetēji. Aizsardzībai no kreisās puses – ložmetējs un 6. rotas viens vads. Visu trieciena grupu darbības saskaņošana un operācijas vadība bija uzdots kaujas sektora priekšniekam poručikam Rūdolfam Klinsonam. Kājnieku izlūku komandas priekšniekam podporučikam Heinriham Jurevičam uzdevums ne visai patika, jo viņam bija tikai vietējs raksturs.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona nakts kaujas dalībnieki.
1916. gada, 5. jūlijā (Krievijas Vālsis Kara vēstures arhīva fonds)*

Noteiktā laikā visas trieciena grupas ieņēma izejas stāvokli triecienam. Tuvojās trieciena brīdis. Pēc visa spriežot, vāci kaut ko gaidīja, jo viņu ierakumos valdīja uzkrītošs klusums. Nebija dzirdams parastais nakts darbu troksnis un bija apklususi parastā apšaudīšanās. No pulksten 22.45 mūsu artilērijas uguns pastiprinājās, bet tā joprojām bija nesaskaņota un nepārgāja, kā bija norunāts, intensīvā ugunī. Pulksten 23.00 artilērija norunāto pārtraukumu - signālu triecienam, neieturēja un tā kļuva neskaidrs, kur kritīs nākošie šāviņi, vai uz triecienam nolemtu pirmo vācu līniju, vai uz otro ierakumu līniju. Neraugoties uz to, divi praporščika Palma norīkotie strēlnieki devās uz priekšu un iesvieda vairākas rokas granātas vācu ložmetēju ligzdā Bunču mājas labajā stūrī. Tas noderēja par signālu uzbrukumam. Kājnieku izlūku komanda podporučika Jureviča vadībā ar „urrā” strauji deva uz priekšu, ar rokas granātām atbrīvoja sev ceļu un izsvaidot vācu ragaiņus ielauzās ierakumos. Vācu noklausīšanās posteņi nepaguva atiet un tos nodūra. Pretinieks izlūkus sagaidīja ar rokas granātām un atgāja uz aizmuguri. Arī parastā ložmetēju ligzda, no kura tie agrāk izdarīja apšaudi, bija tukša. Vāci ložmetēju bija pārvietojuši dziļāk aizmugurē, un tas tagad no turienes atklāja uguni. Pamanījuši triecienu, vāci izšāva gaisā zaļu un sarkanu raketi, un vācu artilērija

nekavējoši atklāja stipru sprostuguni uz mūsu ierakumiem pretim Bunču mājām un sprostoja Daugavas pārejas Līves muižas rajonā. Vācu kājnieki nepārtraukti laida gaisā apgaismošanas raķetes un atklāja saskaņotu ložmetēju un artilērijas uguni. Visa Nāves sala laistījās vienās ugunīs. Apgaismošanas raķešu gaismā bija redzami lieli putekļu un dūmu mākoņi, kuri lēnām klīda pār salu. Arī krievu artilērija nepalika parādā un atklāja spēcīgu uguni uz vācu ierakumiem un to aizmuguri. Vācu artilērijas uguns bija tik precīza, ka mūsu ierakumi un satiksmes ejas iepretim Bunču mājām vietām bija pilnīgi nolīdzinātas ar zemi, un tos pat grūti bija naktī atrast.

Neraugoties uz vācu uguni, 2. rotas pusrota iebruka vācu ierakumos no izlūku komandas pa kreisi, nodūra tur esošos ienaidniekus un ieguva vācu ložmetēju. Ložmetējnieku ar revolveri nošāva praporščiks Leo Kalniņš. Podporučika Kārļa Rušmaņa strēlnieki maldināja pretinieku visu laiku kliedzot „urrā”, bet 2. rotas 2. vadu vācu uguns apturēja pie vācu žogiem. Mežiņu iepretim žīdu kapsētai un ierakumus tam pa kreisi visu laiku apšaudīja viens mūsu ložmetējs un seši bumbmetēji. Uz mežmalu Bunčumāju dienvidos un uz kalnu pie Tiltakikutu mājām visu laiku šāva 6. rotas viens vads un ložmetējs. Vācu artilērija atklāja uz savu kājnieku pie Bunčiem atstātajiem ierakumiem, tiem piebiedrojās mīnmetēji un 100 soļus aiz viensētas drupām novietotie divi ložmetēji. No birzs Bunču māju dienvidos uzbrukumā nāca bieza vācu ķēde. Mūsējie bija spiesti atiet savos ierakumos, līdz nesot vācu ložmetēju, kritušos un ievainotos. Praporščiks Leo Kalniņš, kurš bija ievainots ar granātu šķēpeli sānā un rokā, pats personīgi nesa vāciem atņemto ložmetēju. Atpakaļceļā varonīgais virsnieks atrada savas rotas strēlnieku Kristapu Rucaku, kurš bija smagi ievainots. Viņš to iznesa līdz bataljona pozīcijām kopā ar vācu ložmetēju. Diemžēl no granātas šķembas smagi cietošais karavīrs Kristaps Rucaks drīz nomira. Izlūku komanda un 2. rota zaudēja kādus 13 – 15 strēlniekus, no kuriem krituši bija 9 strēlnieki. Šos zaudējumus grupas cieta, galvenā kārtā, atgriežoties savos ierakumos, jo spēcīga vācu artilērijas uguns apmēram 20 minūtes gūlās uz mūsu ierakumiem. Tad pat kontuzēja izlūku komandas priekšnieku Heinrihu Jureviču un praporščiku Leo Kalniņu. Latviešu strēlnieku zaudējumi būtu lielāki, ja daudzi no viņiem nebūtu patvērušies pie Bunčiem izraktajās dziļajās mīnu galerijās. Arī pārējais Nāves salas garnizons krietni cieta no vācu artilērijas uguns. Ierakumos kontuzēja ložmetēju komandas priekšnieku podporučiku Juri Eizu un praporščiku Aleksandru Palmu. Krita 21 apakšvirsnieks un strēlnieks, ievainoja 94 apakšvirsniekus un strēlniekus, no kuriem 18 palika ierindā. Visi ievainotie un kontuzētie virsnieki palika ierindā. Krievu karavīri uzbruka vienlaicīgi ar latviešu strēlniekiem, bet, saņemot saskaņotu vācu ložmetēju un šauteņu uguni, iegula vācu dzeloņzogu priekšā pie Liepāderu mājām. Kopā 480. Daņilovas kājnieku pulka 11. rota zaudēja 19 kritušos un ievainotos karavīrus. Galvenā uzbrukuma virzienā izšķirošas sekmes neizdevās gūt, un ar to tad arī izbeidzās Nāves salas garnizona līdzdalība jūlija kaujās.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona vadība Nāves salā ar nakts kaujas trofeju.
1916. gada, 5. jūlijā (R. Dolda Klinsona foto albums)*

3. Kurzemes bataljona kaujas darbības žurnālā fiksēts, ka uzbrucēji atgriezās savos ierakumos ap pusnakti, abpusējā artilērijas apšāude apklusā vēlāk, pulksten 03.00. Bez jau minētajiem virsniekiem šajā kaujā īpaši varonīgi cīnījās kājnieku izlūku komandas strēlnieki Fricis Āboliņš, Jānis Jurgensons, Matīss Krūmiņš, Ādams Kupfermans, Jānis Zvirbulis, 2. rotas feldfēbelis Jānis Gailis, jaunākais apakšvirsnieks Jānis Vinters, jefreitors Andrejs Stūrmanis un strēlnieki Gustavs Beļickis, Aleksandrs Kalniņš, Nikolajs Kīns, Fricis Mačs, Ernests Zalcmanis, Jānis Žurevics, kuri tuvācībā nodūra vairākus vācu karavīrus un meta pretinieka pozīcijās rokasgranātas. Sanitāri Fricis Valdmanis, Vladimirs Vozņickis, Ansis Dālderis, Roberts Melbārdis zem vāciešu uguns pārsēja ievainotos un iznesa tos uz aizmuguri. Pēc šīs kaujas vairākas nakts Nāves salas neitrālajā joslā notika nelielas sadursmes, jo latviešu izlūki traucēja vāciešiem atjaunot artilērijas apšāudes laikā izpostītos dzeloņdrāšu aizžogojumus. Pretinieks Daugavas koka tiltu centās iznīcināt ar peldošās mīnas palīdzību, tomēr strēlnieki 12. jūlijā to laicīgi pieveda pie upes kreisā krasta. Bija pagājušas noteiktās trīs nedēļas un 3. Kurzemes bataljons bez zaudējumiem 15. jūlijā ar liellaivām pārcēlās uz Daugavas labo krastu. Koka tiltu nevarēja izmantot, jo tas bija sašauts. Karavīri novietojās rezervē savā apmetnē pie Pelšiem. Šajā Nāves salas trešajā aizsardzības posmā bataljons zaudēja 47 kritušos un no ievainojumiem mirušos karavīrus, kā arī 133 ievainotos un kontuzētos. Ierindu neatstāja 97 kontuzētie un ievainotie Nāves salas aizstāvji. Salīdzinoši latviešu strēlnieki šajās trīs nedēļās Nāves salā cieta sāpīgākos zaudējumus, no kuriem lielāko daļu var attiecināt uz 5. jūlija nakts kauju. Atrodoties rezervē tuvāko nedēļu laikā podporučika Kārļa Āres vadībā tika izveidota ierakumu lielgabalu komanda, kura saņēma jaunus bumbmetējus. Augustā šie ieroči Nāves salā vāciešiem sagādāja nopietnus zaudējumus. Zaudēto karavīru vietā stājās citi, jo vienībā ieradās divas maršrotas no Latviešu strēlnieku rezerves bataljona. Jāatzīmē, ka 25. un 26. jūlijā divas bataljona rotas strādāja Nāves salā pie nocietinājumu pilnveidošanas.

*Nakts kaujā kritušie Latviešu strēlnieki. No kreisās stāvē sanitāra iecītājs Lūna ĶANKA.
1916. gada, 5. jūlijā (Jhūa Bīrziņa arhīvs)*

Laika posmā no 15. jūlija līdz 4. augustam Ikšķiles priekštilta nocietinājumus aizstāvēja 477. Kaljazinskas kājnieku pulks un 480. Daņilovas kājnieku pulks, kuri divus bataljonus novietoja aizsardzības pozīcijās un divus bataljonus turēja rezervē pie Daugavas kreisā krasta. Naktī uz 25. jūliju abu minēto pulku 700 karavīri veica iepriekš neplānotu uzbrukumu, jo vācieši pēkšņi bija sagrābuši vienu izvirzīto posteni. Stāvoklis tika atjaunots, uzbrucēju ķēdes apstājās pie pretinieka dzeloņdrātīm. Zaudējumi tomēr bija pārāk lieli un nācās atkāpties. Kopā krita 66 krievu karavīri, no tiem 2 bija virsnieki, tikai viens 480. Daņilovas kājnieku pulks zaudēja arī 105 šautenes. Kopumā šo trīs nedēļu laikā kaujas darbības raksturs Nāves salā nemainījās, katru dienu pretinieka artilērija izsita no ierindas vairākus krievu karavīrus. 3. Kurzemes bataljons savā apmetnē pie Pelšiem 4. augustā nostājās parādes ierindā un karavīri saņēma apbalvojumus par jūlija kaujām. Vakarā vienības piecas rotas, ložmetēju, kājnieku izlūku un sakarnieku komandas bez zaudējumiem pārcēlās uz Nāves salu. Labajā kaujas iecirknī latviešu strēlnieki nomainīja 480. Daņilovas kājnieku pulka 3. bataljonu, kurš novietojās priekštilta nocietinājumu rezervē. Mūsu karavīri ieņēma labi pazīstamās pozīcijas, divas rotas tika nozīmētas rezervē. Sākās 3. Kurzemes bataljona ceturtais un pēdējais Nāves salas cīņu posms. Apakšpulkvedis Jānis Kalniņš stājās nocietinājumu komandanta amatā. Turpinājās ierastā aizsardzības cīņu un darbu rutīna. Augustā vienas dienas laikā kopējais vāciešu izšauto artilērijas granātu, mīnu un bumbu skaits nekad nepārsniedza 200 eksploziju apjomu. Salīdzinoši tas bija mazāk kā jūnijā un jūlijā vidēji vienā dienā.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona parāde, atrodoties rezervīpie Pelšiem.
1916. gada, vasarā. (R. dolfā Klinsona foto albums)*

Tomēr pretinieks šajā laika posmā mēģināja ar peldošām mīnām vairākas reizes nesekmīgi iznīcināt Nāves salas kājnieku koka tiltu. Latviešu strēlnieki turpināja uzlabot nocietinājumus. Daugavas krastā, netālu no placdarma komandanta lielās patvertnes, tika izbūvēta karavīru pirts. Pirmajās augusta dienās ļoti aktīvi darbojās bumbmetēju komandas vecākais apakšvirsnieks Jānis Dambis. Viņš dienu un nakti vēroja vāciešu ierakumus. Pie katras pretinieka aktivitātes strēlnieki atklāja uguni. Vairāku dienu garumā norisinājās zināma divcīņa, vācu artilēristi un mīnmetējnieki centās iznīcināt latviešu strēlnieku bumbmetējus. Tas viņiem izdevās 8.augustā, kad tiešs trāpījums Jāņa Dambja ieroča pozīcijā pie ebreju kapsētas iznīcināja varonīgo karavīru un viņa bumbmetēja apkalpi. Taču latviešu strēlnieki pa labi no minētajiem kapiem ierīkoja jaunu zemnīcu ieroča novietošanai un turpināja Jāņa Dambja iesākto darbu. Dzejnieks Aleksandrs Čaks vecākajam apakšvirsniekam Jānim Dambim 1937.gadā veltīja poēmu „Nāves salas velns”, kura ir iekļauta dzejoļu krājumā „Mūžības skartie”. Kā vienmēr turpinājās arī aktīva izlūkošana - izmantojot tumsu naktī uz 11.augustu kājnieku izlūku komanda un rotu izlūki pielīda pie Daugavas krastā izvietotajiem pretinieka dzeloņdrāšu aizžogojumiem un pārnesa mūsu pusē 22 ragaiņus.

*3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona Brīvū kapi pie Pelšiem.
1916. gada, vasarā. (R. ģolfa Klinsona foto albums)*

Ceturtajā un noslēdzošajā Nāves salas aizsardzības posmā 3.Kurzemes bataljons salīdzinoši ar jūliju zaudēja mazāk karavīru ;bojā gāja 25 cīnītāji, ievainoti un kontuzēti kopā 63 apakšvirsnieki un strēlnieki, viņi tika evakuēti. Pēc ievainojumu pārsiešanas 36 karavīri atgriezās savās pozīcijās un neatstāja ierindu. Viņi nav iekļauti kopējā zaudējumu sarakstā. Nāves salu 3.Kurzemes bataljons atstāja 28.augusta vakarā, šajā dienā vienībai nebija zaudējumu un tā bija laba zīme. Karavīri atvadījās no priekštilta pozīcijām, kur piecu mēnešu laikā tika paveikti daudzi varonīgi un nozīmīgi darbi. Latviešu strēlnieku vietā stājās 176.Baturinas kājnieku pulks, kurš pārņēma pilnībā visu Nāves salas aizsardzību.

AVOTI:

- Latvijas Valsts vēstures arhīvs: 4254.f., 1.apr., 658.l.;
- Krievijas Valsts kara vēstures arhīvs: 3019.f., 1.apr., 10l.; 3455.f., 1.apr., 113.l.; 3456.f., 1.apr., 60.l., 61.l., 62.l.;
- 3.Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona 1916. gada pavēle Nr. 178-2, 1916. gada pavēles Nr. 264 pielikums (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- 480. Daņilovas kājnieku pulka 1916. gada 15. jūnija operatīvā pavēle (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- *"Latviešu Strēlnieki"*, Rīga: 1936, Nr. 4-5, 376.-383. lpp; 1937, Nr. 10, 984.-994. lpp.; 1937, Nr. 11, 1088.-1096. lpp., 1134.-1136. lpp.; 1937, Nr. 12, 1219.-1224. lpp.; 1937, Nr. 13, 1318.-1324.lpp.; 1937, Nr. 14, 1403.-1427. lpp.; 1937, Nr. 15, 1511. lpp.;
- *"Latviešu Strēlnieks"*, Rīga: 1925, Nr. 3, 13.-16. lpp.;
- Tupiņš A. *"Nāves sala. Latvju strēlnieku cīņas Iksšķiles priekštilta nocietinājumos"*, Rīga: Valters un Rapa, 1923.

VĀCU FOSGĒNA GĀZES UZBRUKUMS 1916. GADA SEPTEMBRĪ

Nespējot salauzt Nāves salas aizstāvju pretestību ar regulārām artilērijas apšaudēm, pretinieks nolēma pielietot masveida iznīcināšanas ieročus – indīgo gāzi. Iepriekš abas karojošās puses Rīgas frontē šādu īpaši nežēlīgu kaujas darbības formu tik lielā apjomā nepielietoja. Tika nolemts izmantot fosgēnu, kuru kvalificē kā smagā tipa smacējošo indīgo gāzi, tā pielietojums pret stacionārās aizsardzības pozīcijās esošiem karavīriem ir īpaši bīstams. Fosgēnam ir īpašība maksimāli noklāt zemes virskārtu un iekļūt jebkuros reljefa padziļinājumos, jo viņš ir 3,5 reizes smagāks kā gaiss. Rietumu un Austrumu frontē ķīmiskais karš sākās jau 1915. gadā; pamatā tika pielietots iprīts, asaru gāze, zilskābe, kā arī hlora un fosgēna sajaukums. Sinepju gāzi, kura Pirmā pasaules kara laikā nogalināja visvairāk karavīru, sāka izmantot tikai 1917. gadā. Pirmo reizi vācieši fosgēnu pret Krievijas karaspēku pielietoja 1915. gada maijā kaujā pie Varšavas, kad gāja bojā 4500 krievu karavīru. Gāzu uzbrukuma mērķis bija iznīcināt Nāves salas garnizonu un ieņemt priekštilta nocietinājumus.

*Latviešu strēlnieki mīcību laikā atvairā indīgo gāzu uzbrukumu.
Rīgas fronte. 1916. gads. (R "dolfa Klinsona foto albums)*

To apstiprināja 28. septembra sadursmē saņemtie vācu gūstekņi. Placdarma reljefs perfekti atbilda veiksmīgai fosgēna pielietošanai. Nāves salas teritorijai bija daudzi nelieli padziļinājumi, gravas ar slīpumu uz Daugavu un nabadzīga augu valsts. Sākot ar 7. septembrī speciālas vācu karavīru komandas savos ierakumos deviņās vietās pret Nāves salas aizstāvju pozīcijām novietoja 6000 indīgās gāzes balonus. Novērotājs jaunākais apakšvirsnieks Pahomovs fiksēja šo pretinieka aktivitāti un tūlīt ziņoja nocietinājumu komandantam. Pēc tam vācieši gaidīja labvēlīgu laika prognozi – ilgstošu lēnu dienvidu vēju bez lietus. Pretinieku

uztrauca arī iespējamais krievu karavīru uzbrukums, jo artilērija Daugavas labā krasta regulāri piešāva mērķus vācu pozīcijās un to tuvumā. Bez tam 173.Kameņeckas kājnieku pulks, kurš Nāves salā ieradās 14.septembrī, sāka veidot ienaidnieka dzeloņdrātīs ejas un katru nakti aktīvi izlūkoja. Tobrīd priekštilta pozīcijās atradās pulka 2., 3. un 4. bataljons, kopā 3000 karavīru. Iestājoties labvēlīgam laikam, pirmais fogsēna vilnis tika izlaists deviņās vietās 25. septembrī pulksten 04.35. Tobrīd frontē valdīja pilnīgs klusums, un lielākā daļa krievu karavīru gulēja. Gāze ar šņākoņu izplūda no baloniem un tuvojās Nāves salas aizstāvju ierakumiem visā to garumā. Lai novērstu krievu sargposteņu uzmanību un dezorganizētu viņu darbību, vācieši atklāja mīnmetēju, ložmetēju un šauteņu uguni. Tomēr pretiniekam neizdevās noslēpt savu darbību, fogsēna izplūšanas šņākoņu sargposteni izdzirdēja. Postenī pie Bunčiem krievu karavīru domas par troksni vācu pusē dalījās. Kad ierakumā ieplūda indīgā gāze, strīdi beidzās un viss kļuva skaidrs. Nedomājot par savu personīgo drošību, apakšvirsnieks Korovjaks izšāva sarkano raķeti un aizmeta pretinieka virzienā rokas granātu. Pēc sprādziena sāka šaut krievu ložmetējs, kurš nelaida vāciešus pie Bunču posteņa. Telefonists Kitajevs tūlīt zvanīja 4.bataljona komandierim un devās uz aizmuguri pa satiksmes eju brīdināt zemnīcās gulošos karavīrus. Abi minētie varoņi nepaguva uzvilkt gāzmaskas un vēlāk viņi gāja bojā. Trauksme ātri izplatījās pa visu Nāves salas garnizonu. Tika modināti gulošie karavīri, īpaši grūti bija pamodināt nesen no izlūkošanas un nocietināšanas darbiem atgriezušos cīnītājus. Daudzi zemnīcu tumsā nevarēja uzreiz atrast savu gāzmasku, daži kareivji tās uzvilka pavirši. Vairākiem to vispār trūka, jo viņi nesen bija atgriezušies no atvaļinājuma vai komandējuma. Rezultātā krietna daļa no Nāves salas garnizona karavīriem dažās minūtēs paspēja ieelpot krietnu daļu fogsēna. Indīgās gāzes iedarbība parādījās pēc pāris stundām un daudziem tā bija liktenīga. Pirmajās svarīgajās indīgās gāzes uzbrukumā minūtēs savu dzīvību nežēloja arī pulka virsnieki. Rezerves rotas komandieris poručiks Vavilovs bez uzvilktas gāzmaskas aizskrēja pie saviem karavīriem, tos piecēla un novērsa sākušos paniku. Štābkapteinis Razumovs, kurš nesen bija atgriezies no izlūkošanas, turot mutei priekšā tikai kabatas lakatiņu, pirmajā ierakumu līnijā organizēja aizsardzību pret vācu uzbrukumu. Abi minētie virsnieki vēlāk mira lēnā, mokošā nāvē lauku lazaretē.

Pirmais pārsteiguma vilnis 173.Kameņeckas pulka karavīriem pārgāja, jo fogsēna iedarbība sākumā izpaudās tikai kā klepus un acu asarošana. Pēc komandas tika ieņemtas noteiktās pozīcijas, un vairākas vācu uzbrūkošās vienības ar koncentrētu uguni tika aizdzītas atpakaļ uz saviem ierakumiem. Sāka šaut arī krievu artilēristi. Pretinieka virsniekiem radās priekšstats, ka Nāves salas aizstāvji jau iepriekš zināja par gaidāmo indīgo gāzu uzbrukumu. Kopumā šajā naktī vācu kājnieki uzbruka trīs reizes, vienmēr ar pusstundas intervālu. Pirms katra viņu trieciena tika izlaists kārtējais fogsēna vilnis. Vācu karavīri ar plostiem un laivām centās no Pilveru viensētas puses ieņemt arī Mācītāja salu. Visi šie pretinieka uzbrukumi tika atsisti. Daudzi krievu karavīri, tikko turēdamies kājās, neizlaida no rokām šautenes un turpināja cīnīties. Vienlaicīgi ar kājnieku cīnām notika spēcīga artilērijas divkauja. Vācu lielgabali apšaudīja Nāves salas koka tiltu un pārceltuves vietu, kā arī abus Daugavas krastus un rezerves rotu novietojumu. Abu karojošo pušu mīnmetēju un bumbmetēju mērķis bija

pirmo aizsardzības līniju ierakumi. Pretinieks pielietoja arī ar indīgo gāzi pildītas artilērijas granātas. Efektīvs līdzeklis pret fosgēna iedarbību bija uguns kuri. Nāves salas komandants ģenerālmajors Kuļešins pēc pirmā indīgo gāzu viļņa noņēma gāzmasku, jo tā viņam traucēja komandēt. Viņš pavēlēja karavīriem zemnīcas vidū un pie tās ieejas iekurt vairākus nelielus uguns kuros. Rezultātā pulka komandieris un viņa komandpunkta karavīri cieta minimāli. Daudzi kara veterāni aptina ap galvu mitrus dvieļus vai dubļos izvārtītus šīņus, uzkāpa kokos, noslēpās reljefa paaugstinājumos. Šie pieredzējušie karavīri izglāba savu dzīvību. Tomēr jāsecina, ka 173.Kameņeckas pulks iepriekš bija maz vingrinājies veikt dažādas kaujas darbības ar gāzmaskām. Ejot pa satiksmes ejām, neviens nedeķa komandu tās uzvilkt, bet tieši šeit bija lielākā fosgēna koncentrācija. Arī mainīgās kaujas situācijās bieži nedeķa laiku rūpēties par savu personīgo drošību – vajadzēja dot komandas, novērot pretinieka darbību, pielādēt ieročus, pienest munīciju utt.

Ap pulksten 08.30 sāka mirt pirmie fosgēna upuri, vairākās vietās satiksmes ejas no pirmās ierakumu līnijas uz aizmuguri tika aizsprostotas ar karavīru līķiem. Pēdējā brīdī viņi vēl centās nokļūt līdz pulka pārsiešanas punktam, kur cerēja saņemt palīdzību. Saindētos karavīrus uzsāka evakuēt ar laivām, jo Daugavas koka tilts vairākās vietās bija sašauts. Pretinieks atklāja šrapneļu uguni, vienā laivā nogalinot kareivi un ievainojot piecus cīnītājus. Tāpēc no pulksten 12.15 līdz 16.00 saindēto un mirušo evakuāciju pārtrauca. Pēc tam lietus un miglas aizsegā to atjaunoja, šo skumjo darbu pabeidza tikai nākošās dienas rītā. Kopumā 173.Kameņeckas pulks 25.septembra kaujā zaudēja trešdaļu savu karavīru. No fosgēna gāzes nomira 240, kaujā krita 16, ievainoti un kontuzēti 30, uz Ikšķiles pagasta Pikkalnes pusmuižas lauka lazareti tika kopā nosūtīti 881 ar indīgo gāzi saindēties karavīrs, vēl 77 no fosgēna cietušos ar vilcienu nosūtīja uz Rīgas hospitāļiem. Visvairāk gāja bojā pulka rezerves rotu cīnītāji, kuri, neuzvelkot gāzmaskas, no Nāves salas aizmugures pa satiksmes ejām skrēja pēc trauksmes signāla uz ierakumu pirmo līniju atsist vācu uzbrukumu. Pretinieka 129.kājnieku pulks, kurš atradās pozīcijās pret placdarma nocietinājumiem, cieta nelielus zaudējumus – kopā no ierindas tika izsisti 50 karavīri, no kuriem 9 krita.

placdarņu atstāja kopā ar latviešu strēlniekiem. Pēc atpūtas un maršrotu saņemšanas pulks atkal bija kaujas gatavībā un aizstāvēja Nāves salu no 17.oktobra līdz 6.novembrim. Daugavas labajā krastā izvietotais 174.kājnieku pulks zaudēja 18 nosmacētos karavīrus. Oktobrī sekoja krievu karavīru atmaksa, 65.Maskavas kājnieku pulks pie Ilūkstes veica apjomīgu indīgo gāzu uzbrukumu vācu pozīcijām.

*65. Maskavas kājnieku pulka karavīri pie Ilūkstes gatavoja uzbrukt indīgo gāzu uzbrukumu.
1916. gada, oktobrī (Krievijas Valsts Kara vēstures arhīva fonds)*

Savukārt 2.Rīgas latviešu strēlnieku bataljons drīz tika nosūtīts uz Ogres aizsardzības pozīcijām. Upuru skaita ziņā 1916.gada 25.septembra kauja Nāves salā ir apjomīgākā, jo no ierindas tika izsisti apmēram 1200 Krievijas 12. armijas karavīru. Kā pēdējā vācu ofensīva jāmin 1916. gada 4.novembra kauja, kad pēc divu stundu ilgas ļoti intensīvas aizstāvju pozīciju artilērijas apšaudes dienas vidū pretinieka kājnieki divās vietās izkāpa no saviem ierakumiem un uzbruka placdarņa centrālajai daļai. Vairāki desmiti vācu karavīri ielauzās izvirzītajā postenī pie Bunču viensētas drupām, tomēr pēc tuvcīņas viņi atkāpās. Krievu karavīri trofejās ieguva divas šautenes, vienu kritušo uzbrucēju vienības identificēšanai ievilka ierakumos. Par postošo artilērijas uguni divu stundu garumā liecina statistika – ierakumi sagrauti 600 soļu garumā, dzeloņdrāšu aizžogojumi sapostīti 100 soļu garumā, satiksmes eja uz Bunču pozīciju nolīdzināta līdz zemes līmenim. Šajā kaujā 173.Kameņeckas pulks zaudēja 14 kritušos, 16 kontuzētos un ievainotos, tikpat cietušo karavīru neatstāja ierindu un palika savos posteņos. Pretinieks priekštilta nocietinājumus nespēja ieņemt un līdz Nāves salas cīņai noslēgumam 1917.gada vasarā tas viņam arī neizdevās.

AVOTI:

- Krievijas Valsts kara vēstures arhīvs: 391.f., 1.apr., 1792.l.; 2374.f., 2.apr., 79.l.; 2787.f. 1.apr., 39.l.;
- Krievijas armijas Ziemeļu frontes 1916. gada pavēle Nr. 848 (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljona 1916. gada pavēles Nr. 305-3; Nr. 307-2, 3, 8, 9; Nr. 312-8; Nr. 313-5,6; Nr. 314-6; Nr. 319-5 (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- *"Latviešu Strēlnieki"*, Rīga-1936, Nr. 7, 698.-699. lpp.;
- Peniķis M. *"Pasaules karš 1914., 1915. un 1916. gadā un latviešu strēlnieku bataljonu – pulku cīņas. II daļa"*, Rīga: Militārās literatūras apgādes fonds, 1939. 77. lpp.;
- Poriets J. *"Strēlnieki Nāves salā"*, Rīga: Valters un Rapa, 1937. 131.-133. lpp.

LATVIEŠU STRĒLNIEKU IKDIENAS DZĪVES RUTĪNA NĀVES SALĀ

Mūsu karavīrus 1916.gada vasarā vaigā skatīja kara žurnālists Jānis Poriets, kurš mums ir atstājis savas atmiņas un pārdomas par šo cīņu periodu: „Dzīve Nāves salā bija pilna grūtību un šausmu. Naktīs, kad satumsa un līdz rīta gaismai kaujas iecirknī piegādāja kara materiālus un pārtiku, aizveda labajā krastā ievainotos un kritušos. Steidzīgi laboja sabrukušos ierakumus un satiksmes ejas, sabojāto telefona satiksmi. Pretinieks nesnauda. Mīnu lādiņi plīsa virs strēlnieku ierakumiem. Strādāja ložmetēji. Tikai ceturtā daļa salas garnizona varēja uz īsu brīdi aizvērt acis. Pārējiem bija jābūt nomodā. Tikai rīta gaismā nomainīja nakts sardzi. Ēdienu un vārītu ūdeni lielos traukos piegādāja pirmos ierakumos pulksten 10 rītā un 6 vakarā. Neskatoties uz baiso dzīvi Nāves salas sargvietās, strēlniekos arvien valdīja možs gars.

3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona pozīcijas pie luterhūu kapsētas.

Centrālā binokli bataljona komandieris Jānis KALNIŅŠ.

1916. gada, vasarā. (Jhūa Bīrziņa arhīvs)

Viņi visādi centās radīt pārmaiņas un jautrību nogurdinošā pozīciju cīņā. Lai gan strēlnieki dzīvoja radžu klintīs un zemē ierakušies, nāves ēnā, viņu zemes alās un zemnīcās bija redzamas pat dārza puķes un kaurās lauku skaistules. Tās brašie latvju zēni – strēlnieki atnesa no „neitrālās zemes”, kas atradās starp strēlnieku un vācu ierakumiem. Protams, tas bija nakts darbs, dienu nedrīkstēja parādīties ārpus ierakumiem. Un nakts laiks bija kā radīts visādām dēkām. Apķērīgais strēlnieks pārvērtā vācu granātas cilindru par puķu vāzi. Viņš mīlēja

poēziju grāmatās un dzīvē. Bet tāds jau ir latvietis – viņš prot arī dzīves nestundā rast skaistumu vai radīt to. Nenovīta puķes strēlnieku zemnīcās un neaprima dziesmu skaņas pat visgrūtākā izmisuma brīžos. Strēlniekiem karš bija – svēts uzdevums un viņu siržu liksmi nespēja noklusināt pat vācu viesuļuguns.

*Latviešu strēlnieki atpūtas brīdī Nīves salā.
1916. gada, vasarā (Latvijas Kara muzeja fonds)*

Rītos un pievakarē, kad parasti kaujas troksnis bija it kā pierimis, strēlnieki šos atpūtas brīžus pavadīja, skandinādami tautas dziesmas. Vācieši atbildēja, dziedot savas kara dziesmas. Bieži vien abi pretinieki ierakumos spēlēja mandolīnas vai ģitāras. Likās, ka tie vairs nav ienaidnieki, bet nodibinājusies draudzība starp abiem pretiniekiem. Dažreiz rītos un vakaros starp mums un pretinieku bija vismiermīlīgākās attiecības, bet iestājoties krēslai, sākās abpusējas cīņas uz dzīvību un nāvi.

*Nīves salas pirts. 1916. gada, augustā.
(Latvijas Kara muzeja fonds)*

Arī klusai, dižai, miera pilnai latvju likteņupei melnacei Daugavai neļāva rāmi vilņot. Bieži vien viņā pacēlās, vācu granātu uzburti, augsti ūdens stabi, kuru šlaksti krita atpakaļ Daugavā, traucējot tās mieru. Simtiem nosistu un apdullinātu zivju peldēja uz leju. To centās izmantot strēlnieki un mēģināja leļpus apšaudāmās vietas Daugavā izzvejojot „kontuzētās” zivis, un pēc labām medībām ēda zivju zupu, ko vāci viņiem sagādāja. Sevišķi veiksmīgas bija medības, kad Daugavas lejas pusē uzbūvēja peldošo tiltu. Vispār, cik vācu artilērijas uguns apšaudišanas laikā bija bīstama un nāvējoša fiziski un morāliski, tik viņa apklustot sagādāja strēlniekiem tīkamus brīžus. Līdz ko uguns dienā aprima, visi devās kraujās meklēt vācu lādiņu alumīnija un kapara galviņas. Bieži vien uz nokritušā lādiņa vietu strēlnieki steidzās bariem. Priekš kam? Bet tie, kas strēlnieku laikus piedzīvoja, atcerēsies, ka gandrīz visiem strēlniekiem, kuri atpūtā uz pāris dienām nokļuva Rīgā vai pie tuviniekiem, pirkstos bija tādi savādi, balti gredzeni. Tie bija strēlnieku izgudrojums un darinājums. No lādiņu galviņām izņēma alumīniju un izkausēja. Iepriekš jau ģipsī izgriezta vajadzīgo formu un nu tik lēja! Strēlnieki veidoja dažādas gredzenu formas: riņķi ar sirdi, daudz izteicošu zvaigzni, dažā riņķī bija iekausēta granātas šķēpelīte utt. Strēlnieki šos riņķus mīlēja, jo tie dzīvi atgādināja visu piedzīvoto un pieredzēto Nāves salā. Strēlnieki lēja ne vien gredzenus, bet no tā paša materiāla pagatavoja karotes, mazas statuetes un citas interesantas lietišas. Iemuteņus sāka pagatavot no rokas granātu degļu kapara caurulēm, izņemot no tām sprāgstošo dzīvsudrabu. Protams, notika arī nelaimes gadījumi un viens otrs strēlnieks zaudēja ne vien pirkstus un rokas, bet arī dzīvību. Visas neplīsušās vācu granātas vai šrapneļus strēlnieki pamazām izjauca, izlādēja un pārvērtā vāzēs, smēļamos traukos, ber pa lielākai daļai nosūtīja uz mājām piederīgiem kā mīļu piemiņu no kaujas lauka. Šis karš strēlniekiem bija svēts karš un viss, kas saistījās ar cīņām, kļuva svēts, atmiņas cienīgs. Cik možs un drošs bija strēlnieku gars, jo viņi nevarēja neticēt savai uzvarai, tikpat cītīgi viņi rūpējās par savu kara ieroču kopšanu un uzglabāšanu, kam tāpat liela nozīme karavīra dzīvē. Strēlnieku galvenais ierocis bija šautene. Tā bija viņu draudzene baltās un nebaltās dienās. Ne velti viņu strēlnieki savās vēstulēs sauca par savu „sieviņu” un „līgaviņu”. Nāves salā augu dienu varēja redzēt strēlniekus tīram šautenes, lāpam drēbes, apavus utt. Kad šautenes bija izslaucītas tīras, viņas ielika speciāli pagatavotās stāvās novietnēs turpat ierakumos, tā, lai katru mirkli tās būtu pie rokas un bez kavēšanās varētu laist darbā.”

3. Kurzemes Latviešu strēlnieku bataljona karavīri

Nhves salas aizmugures pozīcijās brūvajh laikh izgatavo no izšauts vhcu artilērijas munīcijas rotas lietas.

(R "dofa Klinsona foto albums)

Jānis Francis, bijušais Ikšķiles priekštilta nocietinājumu komandants, dalās ar mums savās atmiņās: „Kā šādā ellē strēlnieki vispār palika dzīvi? No viņu rindām ik dienas izstājās kritušie un ievainotie, kuru vietā nāca jauni papildinājumi. Vācieši bija pārliecināti, ka strēlnieki rīkojas līdzīgi viņiem : naktīs ieņem ierakumu pirmo līniju, dienās tur atstāj tikai sargu posteņus, bet kareivju rotas novietojas otrā ierakumu līnijā. Tamdēļ pretinieks arī tik dedzīgi un neatlaidīgi dienā apšaudīja latviešu otro ierakumu līniju, kur nebijām, jo palikām pirmā līnijā. Tā vāci gan sagrāva un izpostīja mūsu otro ierakumu līniju, bet strēlnieki no tā maz cieta. Dienā mēs visvairāk cietām no pretinieka mīnām.”

Latviešu strēlnieku rūta darbi Nhves salh, pie Daugavas krasta.

1916. gada, vasarh.

(Latvijas Kara muzeja fonds)

Rūdolfš Klinskons, kurš 1916.gada pavasarī un vasarā komandēja 3.Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona 2.rotu, pēc kara ieskicējis vairākas Nāves salas perioda epizodes: „Tie bija baigi laiki. Bieži vien ienaidnieka viesuļuguns nolīdzināja mūsu darba sasniegumu – nocietinājumus. Mums bija sagatavoti smilšu maiši, kurus steidzīgi novietojām bojātās vietās. Notika asa, nemītīga cīņa, kas prasīja upurus. Sākumā mums neparasts ierocis bija bumbmetējs, ar kuriem nepratām rīkoties. Saņemtos bumbmetējus paši izmēģinājām un iemācījāmies ar tiem rīkoties. Tā nevarēja nosacīt degļa garumu. Tomēr jau pēc īsa laiciņa strēlnieki ar lielu veiklību izmantoja šo ieroci. Nāves salā dzīvojām diezgan bezbēdīgi – kā jau kara laukā. Gulējām 3 - 4 stundas. Pārējais laiks pagāja ierakumu nostiprināšanā, izlūkošanā, uzbrukumos un apšaudoties. Dienu strādājām ģipša bedrēs, kur gatavoja ragaiņus un smilšu maisus, lai nakti tos novietotu vajadzīgās vietās. Bieži vien nodarbojāmies ar sportu: šāvām mērķi, vingrojām vai „sitām” pilsētiņas. Savā iecirknī ieturēju stingru disciplīnu. Ierakumos valdīja priekšzīmīga kārtība. Tomēr attiecības starp strēlniekiem un virsniekiem bija draudzīgas. Kritušos strēlniekus no Nāves salas nogādājām bataljona kapsētā pie Pelšu mājām. Apbedīšanas ceremoniju veicām paši. Parasti šos pienākumus izpildīja virsnieki Videnieks, Šteinhardts un Eiza. Tie bija svētsvinīgi brīži, kad strēlnieki atvadījās no saviem kritušiem biedriem un atdeva tiem pēdējo godu.

Pāri Nāves salai lidoja dzērves un zosis. Sākās viņu apšaudīšana. Šāva no ierakumiem uz gāju putniem, strēlnieki ar šautenēm, vāci – ar ložmetējiem. Kādreiz viena dzērve nokrita starp mūsu un vācu ierakumiem, vienā mirklī kāds strēlnieks pievāca to mūsu ierakumos. Pretinieks par to bija niknis. Bet arī vāciešiem laimējās, Daugavas straume nošauto zosi pienesa krastā, kur vāci to nozvejoja. Strēlnieki no iegūtās dzērves pagatavoja labu maltīti. Jāatzīstas, ka es arī nenocietos un palīdzēju strēlniekiem dzērvi noēst. Garšoja labi.” 3.Kurzemes latviešu strēlnieku bataljons 1916.gadā izdeva savu žurnālu „Cīņas biedrs”. Publikāciju un dzejoļu autori bija vienības karavīri. Izdevuma Nr.6 ir raksts, kurš veltīts Nāves salai: „Vieta bija kalnaina un kaila. Reti kur acs varēja saskatīt kādu kociņu. Vairāki kalni sastāvēja gandrīz tikai no kaļķakmens un ģipša slāņiem. Var redzēt arī kādās četrās vietās drupu kaudzes no izpostīto iedzīvotāju mājokļiem, pie kuriem zaļie dārzi ar lādiņu nodauzītiem zariem stāv kā atstāti, neapķerti sērdieņi. Un kad noziedējušām ābelēm birst baltie ziedi, tad liekas it kā viņas raudātu... Kādā dārzā ir ozols, kuram noplēsts prāvs zars, tā vietā palikusi dziļa rēta. Bet ozols stāv klusu un pacietīgi cieš, tikai reizēm klusi iešalcas, kā solidamies izturēt līdz galam, lai varētu saviem saimniekiem pārnākot pastāstīt par pārestībām, kura nodarītas tam un viņa biedriem ...”

2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljona 1916.gada dokumentos atrodam precīzus datus, ko strēlnieki Nāves salā aprīļa nogalē un maija sākumā nedēļas garumā saņēma kā silto ēdienu no vienības lauka virtuvēm:

1) Pirmdienā, pusdienās – kāpostu zupa ar gaļu, cūkas vai aitas speķi, griķu putra ar cūkas speķi, vakariņās – rīsu un kartupeļu zupa ar cūkas vai aitas speķi,

- 2) Otrdienā, pusdienās – kartupeļu zupa ar gaļu, cūkas vai aitas speķi, griķu putra ar cūkas speķi, vakariņās – zirņu zupa ar kartupeļiem un speķi,
- 3) Trešdienā, pusdienās – kāpostu zupa ar gaļu, griķu putra ar cūkas speķi, vakariņās – kartupeļu zupa ar cūkas vai aitas speķi,
- 4) Ceturtdienā, pusdienās – kartupeļu zupa ar gaļu, cūkas vai aitas speķi, griķu putra ar cūkas speķi, vakariņās – makaronu zupa ar cūkas vai aitas speķi un kartupeļiem,
- 5) Piektdienā, pusdienās – kāpostu zupa ar gaļu, cūkas vai aitas speķi, griķu putra ar cūkas speķi, vakariņās – kartupeļu zupa ar cūkas vai aitas speķi,
- 6) Sestdienā, pusdienās – kāpostu zupa ar cūkas vai aitas speķi, griķu putra ar cūkas speķi, vakariņās – rīsu zupa ar cūkas vai aitas speķi,
- 7) Svētdienā, pusdienās – makaroni ar gaļu, cūkas vai aitas speķi, griķu putra ar cūkas speķi, vakariņās – kartupeļu zupa ar cūkas vai aitas speķi.

Siltais ēdiens tika gatavots nocietinājumu stāvā Daugavas krasta aizsegā, kur pretinieka artilērija bija bezspēcīga. Pirms pusdienas pulksten 10.00 un vakarā pulksten 18.00 to atnesa uz ierakumiem. Maize strēlniekiem nekad netrūka, dažreiz tā tika arī vācu kareivjiem, jo ar šī produkta piegādi Nāves salas bloķējošajām vienībām bieži bija problēmas. Iecienīta bija tējas dzeršana. Nereti strēlnieki paši organizēja sev Daugavas zivju zupu, jo vācu artilērija regulāri katru dienu apšaudīja upes pārceltuvi un kājnieku koka tiltu. Latviešu bataljonu virsnieku ēdināšanas organizēšana notika pēc tā laika noteiktās kārtības Krievijas armijā. Produktus virsniekiem izsniedza uz rokas, un pēc tam īpaši norīkoti strēlnieki atsevišķā virtuvē gatavoja ēdienu. Tā bija diezgan elastīga sistēma, jo pusdienas un vakariņas varēja pielāgot esošai kaujas situācijai. Bez tam konkrētais virsnieks varēja ilgstoši atrasties pozīcijās pie saviem karavīriem, jo silto ēdienu viņam varēja pienest klāt.

AVOTI:

- 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljona 1916. gada 27. aprīļa pavēles Nr. 131 pielikums (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- Poriets J. *"Strēlnieki Nāves salā"*, Rīga: Valters un Rapa, 1937, 53., 61.-62., 101.-111. lpp.;
- 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljona 2. rotas strēlnieka Pētera Lapaiņa atmiņas, kuras 1990. gada 7. septembrī Baldonē pierakstīja Jānis Hartmanis.

KAUJU NOSLĒGUMS NĀVES SALĀ UN NOCIETINĀJUMU ATSTĀŠANA 1917. GADA JŪLIJĀ

Krievijas Ziemeļu frontes un 12. armijas vadība analizēja iespējas 1916.gada nogalē uzbrukt no Nāves salas placdarma un tālāk virzīties dienvidu virzienā. Lai sagrautu vācu pusloka formā pret Daugavu betonā izbūvētos nocietinājumus, bija nepieciešami ievērojami smagās artilērijas munīcijas krājumi. Arī pašu smago lielgabalu skaits nebija pietiekošs. Tika nolemts veikt pēkšņu uzbrukumu agri no rīta bez klasiskās uguns sagatavošanas Tīteļpurva, Kalnciema, Ložmetējkalna rajonā. Tās ir labi zināmās 1916.gada Ziemassvētku kaujas, kurās varonīgi cīnījās arī visi astoņi latviešu strēlnieku pulki. Ar šo ziemas apjomīgo uzbrukuma operāciju cieši saistīta ir pēdējā un otra lielākā kauja Nāves salā. Pussalas nocietinājumos tobrīd atradās 176.Perevoločenskas kājnieku pulks, kura komandieris saņēma pavēli ar diviem bataljoniem ieņemt un noturēt vācu ierakumus pie Bunču viensētas. Līdzīgi kā 1916.gada vasarā, ofensīvas mērķis bija maldināt un saistīt pie Nāves salas placdarma pretinieka spēkus. Krievu artilērija uguni no Daugavas labā krasta pa vācu pozīcijām atklāja 1916.gada 23.decembra dienas vidū, kad jau pirms sešām stundām Tīteļpurvā un pie Kalnciema noritēja sīvas cīņas. Uguns atbalstu deva arī četri Daugavas labajā krastā izvietotie ložmetēji. Lai maldinātu pretinieka virsniekus, pie upes Ikšķiles pusē tika sakurti vairāki lieli uguns kuri. Abi bataljoni uzbrukumu uzsāka pulksten 13.45, vācu ložmetēju pozīcijas tomēr nebija iznīcinātas un krievu karavīrus sagaidīja ložu krusa. Pirmā grenadieru ķēde gan ielauzās pretinieka pirmajā ierakumu līnijā, kur sākās tuvcīņa. Tomēr uzbrucēji bija spiesti ar smagiem zaudējumiem atkāpties uz savām pozīcijām. Gāja bojā apmēram 120 pulka karavīri, viņu vidū arī divi virsnieki. Kritušo vidū daudz bija ievainoto, kuri līdz tumsai palika neitrālajā joslā, lēnam noasiņoja un nosala. Sanitāri savu darbu varēja uzsākt tikai pusnaktī. Krievu karavīru uzbrukums savu mērķi sasniegta, tomēr zaudējumi bija ļoti sāpīgi un neatbilstoši ierobežotajam uzdevumam. Kopējais no ierindas izsisto karavīru skaits bija 640 cīnītāji.

*176. Perevolotenskās kājnieku pulka karavīri Nāves salas kreisajā iecirnā
1916. gada, 15. novembrī
(Krievijas Valsts Kara vēstures arhīva fonds)*

Līdz pavasarim Nāves salā turpinājās parastā pozīciju kara rutīna bez lielām kaujām. Problēmas sākās ar 1917. gada 27. martu, kad ledus uz jūru aiznesa koka kājnieku tiltu un visus sakaru kabeļus. Nācās intensīvi nodarbināt nocietinājumu komandanta radio staciju. Situāciju sarežģīja arī laika apstākļi, kuri bija ļoti labvēlīgi iespējamajam pretinieka gāzu uzbrukumam. Tehniskā nodrošinājuma vilciena kareivis Aleksandrs Ljusinskis brīvprātīgi no labā krasta pa metāla trosi zem vācu artilērijas apšaudes forsēja Daugavu un tādējādi atjaunoja telefona sakarus. Nāves salā tobrīd atradās mums jau labi zināmais 173. Kameņeckas kājnieku pulks, kura virsnieki tūlīt savāca 100 rubļus un uzdāvināja tos drosmīgajam karavīram. Nākošajā dienā grupa vācu kareivju iznāca neitrālajā joslā un iemeta krievu karavīru pozīcijās pretkara proklamācijas, kā arī centās noorganizēt sarunas ar Nāves salas aizstāvjiem. Tika atklāta uguns un aģitatori aizskrēja atpakaļ uz saviem ierakumiem. Jāatzīmē, ka Nāves salas koka kājnieku tilta netika atjaunots, satiksmi ar labo Daugavas krastu uzturēja liellaivas. Vācijas ķeizars Vilhelms II 1917. gada pavasarī, pēc imperatora Nikolaja II gāšanas no troņa, neplānoja veikt aktīvas darbības pret Krievijas Armiju. Bija iestājies tāds kā saudzēšanas režīms attiecībā pret krievu karavīriem. Vācu ģenerāļi cerēja, ka pēc 1917. gada februāra revolūcijas Krievija izstāsies no kara un noslēgs mieru.

Krievijas 12. armija 1917. gada vasarā vairāk līdzinājās „tautas milīcijai”, jo tās lielākā daļa bija zaudējusi kaujas spējas un nevēlējās vairāk karot. Milzīgajā valstī Pagaidu valdības laikā valdīja haoss, kā rezultātā karaspēks skaitliski samazinājās. Lazaretēs un hospitāļos ārstējās tūkstošiem karavīru. Dzelzceļa stacijas pārpludināja dezertieru bari, pret kuriem cīnīties nebija vienkārši. Ņemot vērā esošo situāciju, 12. armijas vadība Rīgas pievārtē veica divās vietās frontes iztaisnošanu jeb saīsināšanu. Karaspēks tika atvilkts no izvirzītajām pozīcijām Rīgas

Jūrmalā līdz Braņķuciemam pie Babītes ezera. Naktī uz 14.jūliju 130.Hersonas kājnieku pulka vienības bez neviena šāviena atstāja Nāves salu. Pēdējo placdarma aizstāvju vidū bija arī štābkapteiņi Jānis Brīvkalns un Jānis Kaļķis, vēlākais Latvijas Republikas armijas pulkvedis. Atkāpšanās un pārceļšanās liellaivās pār Daugavu notika klusi, pretinieks nocietinājumu teritorijā ienāca tikai ap 14.jūlija pusdienlaiku. Nocietinājumi bez neviena šāviena tika atdoti vāciešiem, pamatojoties uz Ziemeļu frontes komandiera ģenerāļa Ruzska pavēli. Līdz ar to pretiniekam tika dota ļoti laba iespēja piemērotā vietā forsēt Daugavu un uzbrukt Rīgai no austrumiem. Vācijas 8. armijas vadība to arī sekmīgi pēc piecām nedēļām paveica un jau 21.augustā vācu kareivju zābaki dimdināja sirmās Rīgas bruģi.

AVOTI:

- Krievijas Valsts kara vēstures arhīvs: 400.f., 12.apr., 27492.l., 374.-380. lpp.; 409.f., 1.apr., 18.l., 449. lpp.; 2374.f., 2.apr., 148.l.; 2744.f., 2 apr., 32. lpp.;
- Latvijas Valsts arhīvs: 46.f., 1.apr., 72. lpp.;
- Krievijas 12. armijas 1917. gada pavēles Nr. 309, 381 (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- Krievijas 12. armijas 21. korpusa 1917. gada 28. marta ikdienas ziņojums (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- Krievijas 12. armijas 44. kājnieku divīzijas 1916. gada 22. decembra operatīvā pavēle Nr. 560 (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- *"Latvijas Armijas augstākie virsnieki 1918-1940"*, Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1998. 234. lpp.;
- *"Militāro rakstu krājums. Nr.1."*, Rīga: Armijas Galvenais štābs, 1924. 102. lpp.;
- *"Latviešu strēlnieku vēsture"*, Rīga: Zinātne, 1970. lpp. 120.

DAŽI SECINĀJUMI UN NĀVES SALAS KAUJU NOZĪME

Ne velti Ikšķiles priekštilta nocietinājumi iemantoja Nāves salas nosaukumu. Nelielās pussalas aizsardzība Daugavas kreisajā krastā prasīja daudz Krievijas armijas karavīru dzīvības. Kopējais bojā gājušo skaits ir apmēram 1000 Nāves salas aizstāvju, t.sk. 145 divu latviešu strēlnieku bataljonu apakšvirsnieki un strēlnieki. Starp kritušajiem ir arī seši krievu virsnieki, no kuriem podporučiks Venedikts Mironovs pēc nāves par varonību 1916.gada 23.decembra uzbrukuma laikā tika apbalvots ar 4.šķiras Sv. Jura ordeni. Šo augstāko Krievijas armijas virsnieka apbalvojumi par 1916.gada jūlija nakts kauju vācu ierakumos pie Bunčiem saņēma arī 3.Kurzemes bataljona praporščiks Leo Kalniņš. Nāves salas cīņu laikā nav kritis neviens latviešu bataljonu virsnieks, vācieši nespēja sagūstīt arī nevienu mūsu karavīru. Kopumā šajās aizsardzības kaujās Daugavas krastā piedalījās apmēram 3500 abu latviešu bataljonu cīnītāju, no kuriem 449 tika pēc ievainošanas vai kontūzijas evakuēti. Uz hospitāli tika nosūtīti arī 23 ar fosgēnu saindēti karavīri. No evakuācijas atteicās 193 ievainoti un kontuzēti Nāves salas aizstāvji, viņi palika savās pozīcijās. Šāds fakts liecina par augstu latviešu strēlnieku kaujas morāli. Objektivitātes labad jāmin pāris negatīvi piemēri. Kā smagākais pārkāpums bija 3.Kurzemes bataljona 1.rotas strēlnieka Jēkaba Pētersona patvarīga kaujas pozīciju atstāšana 1916.gada 5.augustā. Šauteni, patronas un rokas granātas, kā arī zābakus un šineli, viņš iemeta Daugavā. Pēc divām dienām dezertieri aizturēja Nāves salas kreisā aizsardzības sektora rezerves zemnīcā. Upē iemestais ierocis un ekipējums tika atrasts, Jēkabu Pētersonu pēc kara tiesas lēmuma nosūtīja katorgas darbos uz vairākiem gadiem. Minētā bataljona 5.rotas jaunākais apakšvirsnieks Vasilis Mucenīks tika 1916.gada augustā pazemināts par jefreitoru, jo viņš pārāk agri noņēma no sardzes un nosūtīja atpūtā uz priekšu izvirzīto nakts posteni. Šie gadījumi jāuzskata par izņēmumu, jo līdzīga rakstura ekscesi vairāk 1916. gada Nāves salas cīņu laikā abos latviešu bataljonos nenotika.

Gandrīz pusi no Ikšķiles priekštilta pozīciju aizsardzības laikā kritušo kopskaita sastāda zaudējumi abās 1916.gada lielajās kaujās – 25.septembrī vācu fosgēna pielietošanas laikā, kā arī pretinieka ložmetējiem apturot 23.decembrī 176.Perevoločenskas kājnieku pulka uzbrukumu. Salīdzinoši: ko nozīmē nepilnu divu gadu laikā zaudēt 1000 kritušo nelielā placdarmā? Ziemassvētku kaujulaikā Tīrelpurvā un Ložmetējkalnā 1916.gadā no 23. līdz 31.decembrim latviešu strēlnieku astoņos pulkos gāja bojā tikpat karavīru. Lielākajās kaujās Latvijas teritorijā Pirmā pasaules kara laikā, kuras notika Daugavpils – Ilūkstes frontē 1915.gada rudenī, krita apmēram 6000 Krievijas armijas karavīru. Secinājumi tomēr nav viennozīmīgi, karš vienmēr prasa upurus. Tomēr kopumā jāatzīmē, ka visā Pirmā pasaules kara gaitā krievu ģenerāļi savus kareivjus nesaudzēja. Tas arī bija viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc sabruka Nikolaja II impērija. Jāņem arī vērā, ka Krievijas Ziemeļu frontes pavēlniecība, uzlabojoties kopējai situācijai kara gaitā, cerēja no Nāves salas placdarma uzbrukt vācu

vienībām, pārraut fronti un strauji doties Vācijas virzienā. Garnizons ik pa brīdim tika pastiprināts. Ja pirmajā kaujā 1915. gada oktobrī ierakumos bija tikai 400 karavīru, tad jau pēc gada Nāves salas pozīcijās jau atradās 4000 cīnītāju. Arī Rīgas aizstāvēšanā Ikšķiles priekštilta nocietinājumiem bija svarīga nozīme. Zināmā mērā Nāves sala bija pilsētas „atslēgas”, to pierāda Rīgas krišana 1917.gada vasaras nogalē tieši piecas nedēļas pēc placdarma atstāšanas.

Ja izvērtējam Nāves salas cīņas no latviešu viedokļa, tad secinājumi ir nedaudz atšķirīgāki un ar tālāk esošām sekām. Mūsu strēlniekiem neliels placdarms Daugavas kreisajā krastā bija kā maza daļa no zaudētās Kurzemes. Tāpēc motivācija aizstāvēt Nāves salu viņiem vienmēr bija augsta, jo abos latviešu bataljonos krietna daļa strēlnieku bija no vācu okupētās Kurzemes un Zemgales. Daudzi Rīgas fabriku strādnieki, 1916.gadā Nāves salas aizstāvji, bija ar saknēm no šiem latviešu vēsturiskajiem novadiem. Strēlnieku bataljonu karavīram bija zināmi Vācijas izstrādātie Kurzemes kolonizācijas plāni, par tiem kara gados daudz rakstīja latviešu periodikā. Vēstures paradokss, bet abos latviešu bataljonos Nāves salas cīņās ņēma dalību arī trīs vācieši, kuri bija Krievijas pilsoņi.

Vairāki Nāves salas strēlnieku cīņu veterāni pēc diviem gadiem atgriezās veco cīņu vietā Bermontiādes laikā. Viņi cīnījās jaunās Latvijas armijas rindās, bet ienaidnieks bija tas pats vecais. Nāves salā pozīcijas 1919.gada oktobrī – novembrī ieņēma 4.Valmieras kājnieku pulka 2.bataljona divas rotas. Bataljonu komandēja kapteinis Jānis Kažociņš, bijušais virsnieks 2.Rīgas latviešu strēlnieku bataljonā Nāves salas kauju laikā. Vairāk kā simts Ikšķiles priekštilta nocietinājumu 1916.gada cīņu veterānu Pirmā pasaules kara noslēgumu un Latvijas Republikas dibināšanu nepieredzēja, viņi krita Ziemassvētku kaujās un tām sekojošajās 1917.gada janvāra cīņās. Īpaši traģiskas 1917.gada janvāra kaujas bija 3.Kurzemes pulkam, kad gāja bojā seši virsnieki, Nāves salas veterāni – Voldemārs Bergs, Jēkabs Elsis, Leo Kalniņš, Kārlis Rušmanis, Eduards Špons un Eduards Šreibers.

2. Rīgas Latviešu strēlnieku bataljona sakarnieki pirms šaušanas nodarbībām.

Pirmais no kreisās - jaunhais apakšvirsnieks Eduards SAKENFELS.

1916. gada, septembrī (Latvijas Kara muzeja fonds)

Pārskatot ar Lāčplēša Kara ordeni apbalvoto Latvijas armijas karavīru sarakstus, redzam, ka ievērojams skaits šo varoņu kauju rūdījumu guvuši Nāves salā 1916.gadā latviešu bataljonu rindās. Kopā šo apbalvojumu saņēmuši 77 Nāves salas veterāni, kuri cīnījās par Latvijas Republiku Atbrīvošanas kara laikā. Kā jau pieredzējuši karotāji, pamatā viņi ieņēma dažāda līmeņa komandieru amatus – 26 bija virsnieki un 40 - kaprāļi vai seržanti. No viņiem 1919. un 1920. gada cīņās Latvijas Republikas armijas lielākās vienības komandējuši Jānis Skujiņš, kurš Latgales atbrīvošanas operācijas laikā vadīja Latgales partizānu pulku, Jānis Kažociņš, 4.Valmieras kājnieku pulka bataljona komandieris un Alfrēds Audze, 2.Ventspils kājnieku pulka bataljona komandieris. Šie pieredzējušie karavīri kopā ar citu latviešu strēlnieku pulku veterāniem veidoja mūsu jaunās armijas mugurkaulu. Kopumā Lāčplēša Kara ordeni par Pirmā pasaules kara strēlnieku cīņām Nāves salā saņēmuši 16 karavīri. No 2.Rīgas bataljona - bijušais komandieris Jānis Francis, viņa cīņu biedri Kārlis Rubis, Roberts Kļaviņš, Eduards Sakenfels, Miķelis Plānkājis un Alfrēds Tenisons. No 3.Kurzemes bataljona - bijušais komandieris Jānis Kalniņš, kā arī Leo Kalniņš, Eduards Lapiņš, Arnolds Berģs, Krišs Osītis, Nikolajs Hermanis, Līna Čanka, Alfrēds Jaunzems, Žanis Kļava un Jānis Žurevics. Vairākiem no minētajiem karavīriem augsto apbalvojumu piešķīra par cīņām gan Nāves salā, gan pie Slokas, vai arī Tīrelpurvā.

Kara laikā par varonību Nāves salas cīņā ar Sv. Jura krustiem un medaļām apbalvoja ievērojamu skaitu latviešu bataljonu karavīru - kopā 327 apakšvirsniekus un strēlniekus. Trīs no viņiem šos apbalvojumus par kaujām Ikšķiles priekštilta nocietinājumos saņēma pat divas reizes – 4.pakāpes Sv. Jura krusts un medaļa tika piešķirta Kārlim Gāršeniekam un Stepanam Seģko, 3. un 4.pakāpes Sv. Jura krusts – Alfrēdam Tenisonam. Nāves salas aizsardzībā piedalījās arī vairāki lietuvieši un igauņi, kuri vēlāk bija virsnieki savas valsts karaspēkā. Kā ievērojamākais jāmin 2.Rīgas bataljona podporučiks Petras Kubiļunas, vēlākais Lietuvas Republikas armijas ģenerālis, arī Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris. Leģendārā Tartu Partizānu bataljona komandiera leitnanta Juliusa Kuperjanova draugs praporščiks Leo Laursons 1916.gada jūlijā un augustā cīnījās Nāves salā 479.Kadņikovas kājnieku pulka rindās. Igaunu karavīru vads 1916.gada vasarā tika izveidots 3.Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona 6.rotā. To komandēja igauņis praporščiks Kārlis Kamals. Šajā vadā tika iekļauti visi igauņi, kuri tobrīd dienēja bataljonā. Kārlis Kamals kā Igaunijas Republikas karaspēka virsnieks 1919.gadā Vidzemē cīnījās par Latvijas Republikas neatkarību kopā ar mūsu karavīriem .

AVOTI:

- Latvijas Valsts vēstures arhīvs: 4254.f., 1.apr., 714.l.;
- Krievijas Valsts kara vēstures arhīvs: 400.f., 12.apr., 27492.l.; 3455.f., 1.apr., 112.l., 113.l., 114.l., 115.l.; 3456.f., 1.apr., 59.l., 60.l., 61.l., 62.l.;

- 3. Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona 1916. gada pavēles Nr. 222-13, Nr. 246-11 (Krievijas Valsts kara vēstures arhīva fonds);
- *"Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri"*, Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1995.;
- *"Valmieras kājnieku pulka vēsture 1919. - 1929."*, Rīga: pulka vēstures komisija, 1929.;
- *Lismanis J. "1915-1920 kauju un kritušo karavīru piemiņai"*, Rīga: SIA N.I.M.S., 1999.;
- *"Lugusid Julius Kuperjanovist"*, Tartu: Grenader, 2010.;
- Igaunijas Republikas vēsturnieka Urmasa Salo arhīvs.

PIEMIŅA UN NĀVES SALĀ KRITUŠO KARAVĪRU APBEDĪŠANAS VIETAS

Pēc daudzajiem kara gadiem vairāki desmiti Nāves salas 1916.gada cīņu veterāni palika Latvijas Republikas armijas virsdienestā. Jānis Francis, Jānis Kalniņš, Rūdolfs Klinsons un Roberts Kļaviņš saņēma ģenerāļa pakāpi. Pulkvedis Jānis Kalniņš jau 1920. gada 13. jūnijā organizēja pirmo Nāves salas apmeklējumu, interesenti bija „Latviešu jaunatnes savienības” biedri. Arī nākošā gada jūnijā vēsturiskās cīņu vietas pie Daugavas apskatīja liela rīdzinieku grupa, kurai pie Ikšķiles dzelzceļa stacijas demonstrēja kinofilmu „Es kara (i) aiziedams”. Pulkvedis Jānis Francis 1921. gadā kā Latvijas Republikas armijas Galvenā štāba priekšnieka palīgs uzsāka nepieciešamos sagatavošanās darbus, lai Nāves salā uzceltu pieminēkli. Bijušais 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljona komandieris tobrīd vadīja vēsturisko kauju vietu apzīmēšanas komisiju, kuras sastāvā bija arī bijušais 3. Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona komandieris pulkvedis Jānis Kalniņš. Minētā komisija Nāves salu apmeklēja 1921. gada 28. jūlijā. Projekta izstrāde tika uzticēta Latvijas Universitātes arhitektūras profesoram Eiženam Laubem, kurš to izpildīja bez atlīdzības. Pirmajā skicē uz pieminēkļa pamatnes bija novietota garena artilērijas granāta.

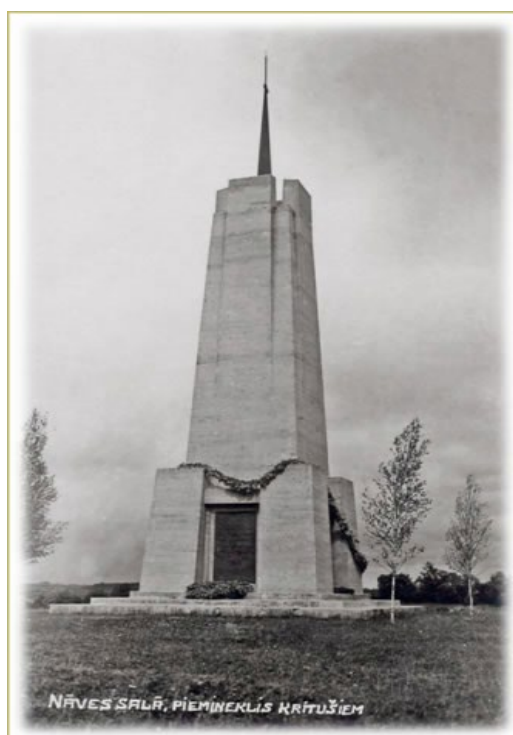
Nāves sala. 1920. gada. (Jhūa Hartmaūa arhīvs)

Pieminēkļu valde to nepieņēma un lika pārstrādāt. Pieminēkļa pamatdaļai pievienoja adatveidīgu augšdaļu un 1924.gada 4.februārī galīgo projektu apstiprināja Latvijas Republikas kara ministrs pulkvedis-leitnants Fricis Birkenšteins. Tas bija profesora Eižena Laubes jau trešais izstrādātais mets. Vēsturisko kauju vietu apzīmēšanas komisija tobrīd plānoja uzcelt vēl divus šādus identiskus kauju pieminēkļus arī Vidzemē un Latgalē, tomēr šī ideja netika realizēta. Neliels projekta apraksts: uz 14 metru augsta betona obeliska, kas pakāpeniski sašaurinās, novietota torņveida metāla smaile ar trijām zeltītām zvaigznēm virs tās. Starp

masīvām stūru konstrukcijām pieminēkļa frontes pusē ir ozolkoka durvis, kuras ved celtnes iekšērpā, kura domāta relikviju uzglabāšanai. Vīrs durvīm pie obeliska piestiprināts čugunā veidots uzlecošas saules attēls – Latvijas armijas karavīra cepures kokarde. Pretējā pieminēkļa pusē betonā iestrādāta krusta zīme. Austrumu pusē plāksne ar tekstu – „Tēvu zemes mīlestību pirmā vietā stādījāt, latvju dēlu varonību svešām tautām rādījāt.” Rietumu pusē identiska izmēra plāksne ar tekstu – „Mūžam neaizmirstamai Nāves salas cīnītāju 2. Rīgas un 3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulku varoņu piemiņai 1916.”

*Nāves salas pieminēklis atklāšana. 1924. gada, 27. jūlijā.
(Jhūa Hartmaņa arhīvs)*

*Nāves salas pieminēklis starpkaru laikā.
(Jhūa Hartmaņa arhīvs)*

Celtniecības darbi tika finansēti no Kara ministrijas budžeta, tos pārraudzīja inženieris kapteinis Eduards Tomsons un vadīja ikšķilietis Juris Dalbiņš. Piemineklis tika uzcelts divu mēnešu laikā un 1924.gada 27.jūlijā to atklāja Latvijas Valsts prezidents Jānis Čakste. Saulainā svētdiena pulcēja daudzus vecos latviešu strēlniekus, vietējos iedzīvotājus un svinību viesus. Sardzē pie pieminekļa no trim pusēm nostājās armijas Instruktoru bataljona karavīri, kā arī pa rotai no 5.Rīgas apriņķa un 13.Bauskas apriņķa aizsargu pulka. Atklāšanas ceremoniju ievadīja pulkveža Jāņa Franča īsā uzruna: „Līdz šim Latvijā ir celti tikai pieminekļi kritušiem cīnītājiem, bet šodien mēs stāvam pie pirmā kaujas pieminekļa. Tas atgādina mūsu jaunatnei latvju karavīru veiktos slavenos darbus.” Svinīgā akta turpinājumā Latvijas Valsts prezidents Jānis Čakste simboliski novēlēja: „Atklājot šo pieminekli, nododu to dziļā godbijībā tautas glabāšanā.” Ceremonijas dalībnieki vēl ilgi uzskatījās vēsturisko cīņu vietā, kur vēl bija saglabājušies ierakumi, dzeloņdrāšu aizžogojumi un granātu izrautās bedres. Kara postu iezīmēja daudzie artilērijas sadragātie koku stubeņi.

Pieminekļa apkārtnes apzaļumošana sākās 1933.gada 14.maijā „Meža dienu” ietvaros, kad Daugavas pusē iestādīja akāciju dzīvžogu, bet pretējā malā iedēstīja eglītes. Ar 1938.gadu līdz Latvijas Republikas okupācijai darbus sistemātiski turpināja. To veicināja divi Latvijas Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa Nāves salas apmeklējumi – 1935.gada 16.oktobrī un 1938.gada 19.maijā, kā arī Kara ministra ģenerāļa Jāņa Baloža izveidotās „Nāves salas izdaiļošanas komisijas” darbība. Jāpiebilst, ka Kārlis Ulmanis minētajiem darbiem 1936. gadā ziedoja 1500 latus.

*Vieie Latvīešu strēlnieki ar šimenīn pie Nīves salas pieminekļa starpkaru laikā.
(Jhūia Hartmaūa arhīvs)*

Starpkaru posmā „Latviešu veco strēlnieku biedrība” vasarā regulāri no Rīgas organizēja ekskursijas uz Nāves salu. Kopā ar vēsturisko cīņu dalībniekiem kauju vietas skatīja arī skolu jaunatne un studenti. Tolaik bija populāri arī dažādu biedrību izbraukumi uz Pirmā pasaules kara cīņu laukiem. Šajos gados Nāves salā varēja nokļūt pa diviem maršrutiem. Populārākais bija brauciens pa dzelzceļu līdz Ikšķilei, tālāk ar pārceltuvi pāri Daugavai. Otrs maršruts veda caur Daugmales centru un tālāk pa speciāli izbūvētu divus kilometrus garo ceļu līdz Nāves salai.

Vienlaicīgi ar apzaļumošanas darbiem tika risināts jautājums, kā interesentiem vizuāli varētu parādīt Nāves salas vēsturisko cīņu norisi. Pēc arhitekta Roberta Legzdiņa projekta, koka guļbūves tehnikā ar niedru jumtiem, tika uzcelta dzīvojamā māja ar muzeja telpu pirmajā stāvā, saimniecības ēka un klētiņa. Komplekss tika pabeigts 1936.gada novembrī, par muzeja pārzini iecēla Nāves salas kauju veterānu Jāni Reingoldu, kurš šeit bija cīnījies 3.Kurzemes bataljona rindās. Par varonību kaujās pret bermontiešiem 1919.gada 11.novembrī pie Zasulauka viņš bija apbalvots ar 3.šķiras Lāčplēša kara ordeni. Tobrīd Jānis Reingolds bija 6.Rīgas kājnieku pulka seržants. Viņš dzimis 1897.gada 6.oktobrī Vestienas pagastā, mūža nogalē dzīvoja Daugmales ciema Mežmaļos, miris 1976.gada 25.decembrī. Jānis Poriets mums sniedz muzeja ēkas aprakstu: „Masīvas ozola kolonas atbalsta jumtu. Verot ozola durvis, nokļūstam mājas priekšnamā, kurā kamīnveidīgi iemūrēta lielās piemiņas muzeja istabas krāsns kurtuve. Pa kreisi durvis ved muzeja istabā, kas ir liela un gaiša. Istaba pusotra stāva augsta, izlikta ar priežu parketu un skujota rakstu griestiem. Tajā novietotas vitrīnas ar šajā apkārtnē notikušo cīņu piemiņas priekšmetiem, albumi ar fotouzņēmumiem, kartes, šēmas un citi materiāli par Nāves salas aizstāvju varonīgām gaitām. Istabas krāsns mūrēta no gaišdzelteniem Bauskas podiņiem, ar trim siltuma rieriem un rotāta īpatnām vara pogām.

Nāves salas muzeja galvenā ēka. (Jhūa Hartmaņa arhīvs)

No priekšnama pa labi iekārtotas istabas un virtuve muzeja pārzinim. Lielākā istaba domāta viesiem. Ēkas otrā stāvā ved koka kāpnes. Tur izbūvētas divas istabas ekskursantiem. Netālu no

muzeja ēkas izbūvēta īpatna saimniecības klētiņa ar lieveni, zem kuras izbūvēts pagrabs. Klētiņā ved lokveidīgas trepes. Saimniecības kūts apvienota ar ērtu ratnīcu, kura domāta arī ekskursantu satiksmes līdzekļu novietnei.”

Muzeja dzīvojamā ēka nodega 1965. gada 21. jūnijā, salmu jumtā bija iespēris zibens. Kūts un klētiņa tika nojaukta pirms Daugavas uzpludināšanas.

Nāves salas muzeja izbūvi un apkārtējās teritorijas apzaļumošanas darbus ievērojami veicināja abu bijušo 3.Kurzemes un 2.Rīgas latviešu strēlnieku bataljonu komandieri Jāņa Kalniņa un Jāņa Franča darbība. Viņi bieži apmeklēja vēsturisko cīņu vietas, rūpējās par attiecīgu finanšu piešķiršanu. Īpaši svarīga bija ģenerāļa Jāņa Franča loma, jo viņš līdz 1935.gada jūlijam dienēja armijā štāba priekšnieka vietnieka amatā.

Leģendārās cīņas Nāves salā guvušas atainojumu latviešu mākslā un literatūrā. Lasītāji 1923.gadā varēja iepazīties ar Pirmā pasaules kara korespondenta Artura Tupiņa grāmatu „Nāves sala. Latvju strēlnieku cīņas Ikšķiles priekštilta nocietinājumos”. Nedaudz vēlāk tika izdota vecā latviešu strēlnieka, Nāves salas kauju veterāna, Pētera Tīsa atmiņu grāmata „Strēlnieka piedzīvojumi”. Minēto izdevumu tirāža bija neliela un šo trūkumu 1934.gadā novērsa Aleksandra Grīna populārā triloģija „Dvēseļu putenis”. Vēsturiskajā romānā cīņām Nāves salā atvēlēta ievērojama sadaļa. Līdz pat mūsdienām Latvijas sabiedrība populārā veidā par mūsu strēlnieku gaitām Ikšķiles priekštilta nocietinājumos pirmo iespaidu var iegūt lasot Aleksandra Grīna „Dvēseļu puteni”. Aleksandra Čaka krājumā „Mūžības skartie” iekļauta poēma „Nāves salas velns”, kura pirmo reizi publicēta 1937.gadā. Nedaudz par to jau iepriekš minējām pie 3.Kurzemes bataljona cīņu aprakstiem 1916.gada augustā. Detalizētāk Nāves salas cīņas ieskicēja „Veco latviešu strēlnieku biedrības” starpkaru posmā izdots žurnāls „Latviešu Strēlnieki”. Šajās burtniecās vērtīgākie bija 2.Rīgas un 3.Kurzemes bataljonu 1916. gada kaujas darbības žurnālu pārpublicējumi latviešu valodā. Žurnālists Jānis Porietis 1937.gadā izdeva grāmatu „Strēlnieki Nāves salā”. Pamatā minētajiem darbiem, izņemot kaujas darbības žurnālu tulkojumus, piemīt vairākas vēsturiskas neprecizitātes un kļūdas. Tas ir noticis tāpēc, ka Krievijas armija, atkāpjoties no Latvijas, līdzī aizveda arī latviešu strēlnieku vienību dokumentāciju. Minēto divu bataljonu kaujas darbības žurnālu kopijas, kurus iztulkoja dzejnieks Aleksandrs Čaks, tika iegūti par samaksu no Padomju Savienības starpkaru posmā. Pārējie dokumenti nogūla uz daudziem gadiem Maskavas arhīva krātuvēs. No Padomju Latvijas laikā izdotajām grāmatām jāatzīmē Alberta Jansona romāns „Es karā aiziedams”. Šajā darbā Nāves salas latviešu strēlnieku cīņām veltīta viena nodaļa, darba autors tobrīd bija Rakstnieku savienības priekšsēdētājs.

Ievērojamie mākslinieki, vecie latviešu strēlnieki, Kārlis Baltgailis un Niklāvs Strunke pēckara posmā Nāves salas tēmai veltīja vairākas gleznas un zīmējumus. Viņi gan nebija piedalījušies placdarma aizsardzības cīņās, tomēr šīs leģendārās kaujas ieņēma gleznotāju darbos īpašu vietu. Pazīstamākās ir Kārļa Baltgaila gleznas „Nāves sala” (1932.), „Novakars Nāves salā” (1958.), „Draugu atvadišanās” (1958.), „Palīgspēki” (1958.) un „Pie Daugavas” (1967.). Niklāva Strunkes Nāves salai veltītā zīmējumu sērija publicēta vairākās „Latviešu

Strēlnieku” burtnīcās. Pieminams arī mākslinieks Gunārs Krollis, kurš savā darbu ciklā „Latviešu strēlnieki” 1960.gadā iekļāvis asējumu „Pie Nāves salas”.

Pieminot Nāves salā kritušos karavīrus ir jāuzskaita Krievijas 12. armijas vienības, kuras Pirmā pasaules kara laikā aizsargāja Ikšķiles priekštilta nocietinājumus:

- 1) Apvienotais Možaiskas kājnieku pulks, 1915.gada oktobris – novembris,
- 2) 9. Sibīrijas strēlnieku pulks, 1915. gada novembris – decembris,
- 3) 10. Sibīrijas strēlnieku pulks, 1916. gada janvāris – februāris,
- 4) 11. Sibīrijas strēlnieku pulks, 1916. gada februāris – marts,
- 5) 12. Sibīrijas strēlnieku pulks, 1916. gada marts – aprīlis,
- 6) 3.Kurzemes latviešu strēlnieku bataljons, 1916. gada aprīlis – augusts,
- 7) 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljons, 1916. gada aprīlis – jūnijs, septembris,
- 8) 477. Kaļjazinskas kājnieku pulks, 1916. gada jūnijs – jūlijs,
- 9) 478. Toržokas kājnieku pulks, 1916. gada maijs – jūnijs,
- 10) 479. Kadņikovas kājnieku pulks, 1916. gada jūlijs -augusts,
- 11) 480. Daņilovskas kājnieku pulks, 1916. gada aprīlis – augusts,
- 12) 173.Kameņeckas kājnieku pulks, 1916. gada septembris–novembris, 1917. gada marts,
- 13) 174. Romnas kājnieku pulks, 1917. gada janvāris,
- 14) 175. Baturinas kājnieku pulks, 1916. gada septembris, novembris, 1917. gada marts,
- 15) 176. Perevoločenskas kājnieku pulks, 1916. gada novembris - decembris,
- 16) 14. sapieru bataljons, 1916. gads,
- 17) 37. sapieru bataljons, 1916. gads,
- 18) 130. Hersonas kājnieku pulks, 1917. gada jūlijs.

Nāves salas kaujās bojā gājušie latviešu strēlnieki pamatā apbedīti divās vietās: Salaspils novada Vecpelšu Brāļu kapos guļ 3.Kurzemes bataljona kritušie, Ikšķiles pilsētas luterāņu kapos apglabāti 2.Rīgas bataljona karavīri. Vecpelšu Brāļu kapu piemineklis tika atklāts 1930.gada 29.maijā (arhitekts Aleksandrs Birzenieks). Šeit kopā apbedīti 97 karavīri, viens no viņiem gājis bojā atrodoties rezervē. Septiņi 3.Kurzemes bataljona cīnītāji, kuri 1916.gadā miruši no ievainojumiem Apvienotajā latviešu strēlnieku bataljonu lazaretē, apglabāti Rīgas Brāļu kapos. Rīgas pilsētas Ivana vecticībnieku kapos apbedīts šīs vienības karavīrs Vasilijš Mihailovs. Pirmie 18 Nāves salā kritušie bataljona strēlnieki tika sākumā guldīti zemes klēpī Ikšķiles pagasta Kaparāmuru I Brāļu kapos, bet 1926.gadā viņus pārāpbedīja pie cīņu biedriem Vecpelšos. Sešmetrīgo obeliska veida pieminekli rotā zīmīgs uzraksts: „Mana tauta, tu ilgi dzīvosi. Tavi dēli prot nomirt slaveni.”

Pieminekli Ikšķiles pilsētas luterāņu kapos atklāja Latvijas Valsts prezidents Jānis Čakste 1926.gada 15.augustā. Latvijas Brāļu kapu komitejas celto dzelzsbetona pieminekli rotā uzraksts: „Cikārt jūs te atnāksiet brāļi, sirds valodā mēs ar jums runāsim klusot.” Projekta autors ir arhitekts Eižens Laube. Šādi tipveida betona pieminekļi atrodas arī Ķekavas novada Kuģu Brāļu kapos, Rēzeknes pilsētas Miera ielas Brāļu kapsētā, Ķemeru pie luterāņu baznīcas,

Slokas luterāņu kapos, Babītes novada Antiņu Brāļu kapos. Ikšķiles kapsētā apbedīts 31 Nāves salā kritušais 2.Rīgas bataljona karavīrs, 5 no ievainojumiem mirušie apglabāti Rīgas Brāļu kapos, pa vienam lauka kara kapsētās pie Tīnūžu muižas un Nāves salā pie Līves muižas. Bez tam Ikšķiles Brāļu kapos zemes klēpī guldīti strēlnieki Georgs Ūdris un Kārlis Dankbars, kuri gāja bojā pildot dienesta pienākumus Daugavas labajā krastā 1916.gada maijā. Šeit apglabāts arī nezināms 2.Rīgas bataljona karavīrs, kurš gāja bojā 1916.gada 18.oktobra izlūkošanas kaujā Daugavā.

Nāves salas cīņās kritušie krievu karavīri apbedīti piecās vietās:

- 1) Ikšķiles novada Brāļu kapi Kaparāmuri I; pēc tēlnieka Jāņa Karlova projekta 1968.gadā šeit ierīkots piemiņas ansamblis ar centrālo granīta pieminekli un 44 laukakmeņiem. Apglabāti vairāk kā 200 karavīri no dažādām vienībām,
- 2) Ikšķiles novada Brāļu kapi Kaparāmuri II, kur apbedīti apmēram 300 Nāves salā kritušie 173.Kameņeckas kājnieku pulka karavīri. Vienība 1916.gada 25.septembra kaujā zaudēja 256 karavīrus un tāpēc tika nolemts ierīkot vienu atsevišķu kapsētu netālu no Brāļu kapiem Kaparāmuri I. Apbedīti arī 42 vācu karavīri, kuri krituši 1917.gada 19. un 20.augustā,
- 3) Salaspils novadā pie Pikkalnes muižas, kur Pirmā pasaules kara laikā atradās lauka lazarete. Apglabāti no ievainojumiem mirušie karavīri, kuru kopskaits nav zināms. Kapsētas dienvidu daļā apbedīti 1917.gada 19. un 20.augustā kritušie 2 latviešu strēlnieki, 5 krievu un 12 vāciešu karavīri,
- 4) Salaspils novadā pie Amālijas muižas apbedīti 176.Perevoločenskas kājnieku pulka kritušie,
- 5) Daugmales pagasta Čandaru kapsētā 1974. gadā no Nāves salas teritorijas tika pārapbedīti vairāki 11. un 12. Sibīrijas strēlnieku pulka karavīri.

Vairāki kara laika apbedījumi vairs mūsdienās nav atrodamī – Ikšķiles novadā pie Melderu mājām atradās 10. un 12.Sibīrijas strēlnieku pulka Brāļu kapi, 3 kritušie no 12.Sibīrijas strēlnieku pulka apglabāti Ikšķiles pareizticīgo kapsētā, pie Tīnūžu muižas 1916.gada februārī un martā apbedīti 16 karavīri no 9., 10., 11. un 12.Sibīrijas strēlnieku pulkiem. Strādājot Nāves salas dolomīta lauztuvēs, Rīgas Šmita cementa fabrikas strādnieki 1931. gadā zemnīcas atliekās atrada septiņus nezināmus krievu karavīrus ar Arisaki sistēmas šautenēm. Viņi tika pārapbedīti atsevišķi iekārtotā kapā, uz kura tika uzstādīts betona krusts ar uzrakstu. Pēc kara uz ziemeļaustrumiem no Nāves salas pieminekļa tika atrasts nezināma latviešu strēlnieka apbedījums. Iespējams, kas tas bija 1916.gada 8. aprīlī nocietinājumu izbūves darbu laikā no vācu lodes kritušā 2.Rīgas bataljona strēlnieka Jāņa Rozes kaps, kuru tolaik apbedīja Līves muižas tuvumā. Nāves salas skauti 1930.gada 22.jūnijā uz apbedījuma novietoja akmens piemiņas zīmi, kuras abās pusēs nostiprināja divas artilērijas granātas. Pirms Daugavas uzpludināšanas nezināmais karavīrs tika pārapbedīts uz Trušeļu Brāļu kapiem Ķekavas novadā.

Pret Nāves salas aizstāvjiem bojā gājušo vācu karavīru apbedījumi atrodas Daugmales

pagasta teritorijā - Ezerkroga un Ezeru māju tuvumā, Čāndaru kapsētā, pie Strēlnieku mājām un Brāļu kapos blakus Sakaiņu pilskalnam. Nāves salas kaujās kritušo vācu karavīru kopējais skaits nav zināms, salīdzinoši viņš ir mazāks nekā placdarma aizstāvju zaudējumi.

Vecais Latviešu strēlnieks Pēteris LAPAINIS 93 gadu vecumā. 1990. gada 7. septembrī Baldonē stāsta par Nāves salas cūcēm. (Jhūa Hartmaņa arhīvs)

NĀVES SALAS CĪŅĀS 1916. GADĀ BOJĀ GĀJUŠIE LATVIEŠU STRĒLNIEKI:

ABJATERS Didriķis	GULBIS Mārtiņš	PUČKA Jānis
ĀDAMSONS Kristaps	HAUSMANIS Kārlis	PUKUDĀRZS Kristaps
ANŠKINS Eduards	ILTIŅŠ (SESKE) Andrejs	PUTNIŅŠ Eduards
ĀDENS Gustavs	INDUĻEVIČS Jānis	RADZELIS Jāzeps
ĀRENSONS Indriķis	JAKOVĻEVS Ignatijs	RAPŠA Jāzeps
BAMBIS Kārlis	JANKEVIČS Otto	REISS Jēkabs
BANDŽUS Staņislavs	JANSONS Kārlis	RIKITS Kārlis
BEKS Aleksandrs	JONIŠKINS Jānis	ROZE Jānis
BEREZINSKIS Arturs	KADIĶIS Ādams	RUBĻEVSKIS Julians
BIRONS Jānis	KALNBERGS Jānis	RUCAKS Kristaps
BODNIEKS Aleksandrs	KANELS Žanis	RUDZĪTIS Kārlis
BOGENS Roberts	KARLSONS Alberts	RUIDOVIČS Jāzeps
BOGDANOVIČS Aleksandrs	KARLSONS Georgs	SALDA Jānis
BRIGMANIS Vilis	KAULIŅŠ Teodors	SĪMANIS Voldemārs
BRUTĀNS Voldemārs	KERNOVS Eduards	SPARS Augusts
BUDVIGS Jānis	KLUŠŠ Vikentijs	STEFANAĪTIS Antons
BUNDZIS Eduards	KĻAUSTIŅŠ Ansis	STEPANOVS Aleksandrs
BURKĀNS Juris	KĻAVIŅŠ Kārlis	STŪRĪTIS Pēteris
CANKALS Andrejs	KONOPACKIS Teodors	ŠILINSKIS Eduards
CAUNE Alberts	KOTKE Augusts	ŠTEMPELS Jānis
CAUNE Krišjānis	KRASTIŅŠ Roberts	ŠULMEISTARS Pēteris
CELMS Kārlis	KRĒGERS Kirils	TAURIS Jēkabs

CĪRULIS Fricis	KRŪMIŅŠ Kārlis	TREIBLUTS Miķelis
CĪRULIS Jānis	KUPERŠMITS Otto	TUPĒTĀJS Fricis
CĪRULIS Kristaps	KURCENBAUMS Vilis	ULPE Roberts
DAMBERGS Jānis	KUŠKE Eduards	UPE Kārlis
DAMBIS Jānis	KĀRKLIŅŠ Ernests	UZOLIŅŠ Donats
DĀLDERIS Krišjānis	LAGZDIŅŠ Pēteris	VADZĪTIS Ernests
DONAVS Ernests	LANGSERDS Jānis	VAGNERS Vasilijs
DUMBRA Jānis	MAZIŅAIS Jānis	VALDENŠTEINS Fricis
DURASEVIČS Jānis	MĀLDERS Jūlijs	VALTERS Vilis (kritis 23. aprīlī)
DŪDA Jānis	MEŽĪTIS Alberts	VALTERS Vilis (kritis 16. jūlijā)
ELFERTS Fricis	MIHAILOVS Vasilijs	VASIŅJEVS Aleksandrs
EZERS Nikolajs	MOISEJEVS Vikentijs	VECKALĒJS Ernests
ĒRKŠČIS Jānis	MOSTEIKO Mihails	VEIHS Jānis
FELDMANIS Mārtiņš	MUIŽNIEKS Kristaps	VENTS Aleksandrs
FRANCIS Jānis	NIPKENS Nikolajs	VĒJUPS Jānis
FREIMANIS Kristaps	NORBREITS Frīdrihs	VINGOLDS Juris
GAILIS Jānis	OZOLIŅŠ Ernests	VINTERS Jānis
GAILĪTIS Kārlis	OZOLIŅŠ Fricis	VISTERS Augusts
GAVARS Pāvels	OZOLIŅŠ Jānis	VITRUPS Miķelis
GERMANIS Dāvids	OZOLIŅŠ Pēteris	VĪTOLS Augusts
GEVELS Alfrēds	PAEGLE Fricis	ZARIŅŠ Pēteris
GRAŽULIS Konstantīns	PAEGLE Jānis	ZAUTMANIS Kārlis
GRIČIS Jānis	PĒRKONS Eduards	ZARS Jānis
GRĪNBERGS Augusts	PIKMANIS Fricis	ZĀVERS Mārtiņš
GRĪNVALDS Ernests	POIKĀNS Jāzeps	ZUBRICKIS Vladimirs
GRUNTZEMNIEKS Jānis	PRIEKULIS Roberts	ŽAGARS Augusts
		ŽAGARS Mārtiņš

Kopā šajā sarakstā 145 karavīri. Pieminot bojā gājušos latviešu strēlniekus un viņu Nāves salas leģendārās cīņas noslēgumā atcerēsimies ģenerāļa Pētera Radziņa teikto: *"Kauju zaudē nevis tas, kuram ir lielāki zaudējumi un mazāks karaspēks, bet tas, kurš pirmais sāk šaubīties par uzvaru"*.

AVOTI:

- Latvijas Valsts vēstures arhīvs: 1474.f., 1.apr., 405.l.; 4254.f., 1.apr., 179.l., 658.l.;
- Krievijas Valsts kara vēstures arhīvs: 391.f., 1.apr., 1689.l., 169.l., 1718.l., 1719.l., 1721.l., 1722.l., 1757.l.; 2286.f., 1.apr., 252.l.; 2374.f., 2.apr., 148.l.; 16196.f., 1.apr., 931.l.;
- Latvijas Republikas Pieminēkļu Aizsardzības inspekcijas arhīvs, „Ogres apkārtnē esošo kara kapu plāni un kritušo karavīru saraksti 1927.”;
- Lismanis J. *"1915-1920 kauju un kritušo karavīru piemiņai"*, Rīga: SIA N.I.M.S., 1999.;
- Poriets J. *"Strēlnieki Nāves salā"*, Rīga: Valters un Rapa, 1937. 96.-98. lpp.;
- Čaks A. *"Mūžības skartie"*, Rīga: Liesma, 1988.;
- *"Pulcējaties zem latviešu karogiem!"*, Rīga: kopa „Vilki”, 2013. 375. lpp.;
- *"Kārlis Baltgailis"*, Rīga: Liesma, 1969.;
- Šteins V. *"Deutschesoldaten-ehrenfriedhofes Ersten Weltkrieges in der umgebung von Riga"*, Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1993. 15.-19. lpp.;
- *"Latvijas Kareivis"*, 1924, Nr. 174; 1926, Nr. 153; 1936, Nr. 210.